

## ЗРОСТАННЯ ПРОДУКТИВНОСТІ ПРАЦІ — ВАЖЛИВИЙ ФАКТОР ЗБІЛЬШЕННЯ ПРОДУКЦІЇ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

(На матеріалах колгоспів Харківської області)

*Ю. І. Терехов, В. Й. Любченко*

Однією з важливих умов побудови комуністичного суспільства в нашій країні є створення всебічно розвинутого сільського господарства, здатного повністю забезпечити населення високоякісними продуктами харчування, а промисловість сировиною. Обов'язковим для вирішення цієї проблеми є зміцнення і розвиток матеріально-технічної бази сільського господарства, підвищення на цій основі продуктивності праці.

В. І. Ленін, відзначаючи вирішальну роль зростання продуктивності праці в розвитку суспільного виробництва, підкреслював: «Продуктивність праці, це, кінець кінцем, найважливіше, найголовніше для перемоги нового суспільного ладу. Капіталізм... буде остаточно переможений тим, що соціалізм створює нову, далеко вищу продуктивність праці» [1, 379—380].

Важливе значення для прискорення темпів зростання виробництва продукції і продуктивності праці в сільському господарстві мали рішення березневого (1965 р.), травневого (1966 р.), жовтневого (1968 р.) і липневого (1970 р.) Пленумів ЦК КПРС. Вони сприяли зміцненню матеріально-технічної бази сільського господарства, розвитку економіки колгоспів і радгоспів, підвищенню матеріальної заінтересованості трудівників села. Якщо в 1963 — 1965 рр. в колгоспах і радгоспах порівняно з 1960 — 1962 рр. виробництво продукції збільшилося на 7%, а продуктивність праці — на 8%, то вже в 1966 — 1968 рр. порівняно з 1963 — 1965 рр. ці показники відповідно підвищилися майже на 21 — 22%. Більш високі темпи зростання продуктивності праці в останні роки досягнуті у виробництві зерна, м'яса і молока.

Рівень продуктивності праці, перш за все, залежить від кількості валової продукції і від числа працівників, зайнятих в суспільному виробництві колгоспів. Зростання продуктивності праці означає зменшення її затрат на виробництво одиниці продукції і дозволяє виробляти її більше в розрахунку на кожного працівника. Показниками продуктивності праці в сільському господарстві є вихід валової продукції (в натуральному або грошовому виразі за одиницю робочого часу — на людину-день або на одного середньорічного працівника), а також затрати праці на одиницю продукції.

Покажемо динаміку зростання валової продукції колгоспів Харківської області (в млн. крб.) <sup>1</sup>.

<sup>1</sup> Вартість валової продукції обчислена в порівняльних цінах 1965 р.



Таблиця 1

| Роки                  | 1962  | 1965  | 1965 в %<br>до 1962 | 1966  | 1967  | 1968  | 1969  | 1969 в %<br>до 1965 |
|-----------------------|-------|-------|---------------------|-------|-------|-------|-------|---------------------|
| Валова про-<br>дукція | 403,2 | 427,1 | 105,9               | 440,4 | 452,4 | 464,4 | 490,6 | 111,3               |

Як свідчать дані таблиці, валова продукція колгоспів за 1966—1969 рр. збільшилася на 50,2 млн. крб., або на 111,3%. Разом з тим приріст був неістотним, що в значній мірі обумовлено несприятливими кліматичними умовами 1968—1969 рр.

Зростання виробництва продукції визначається двома шляхами — за рахунок збільшення кількості працівників матеріального виробництва і шляхом підвищення продуктивності праці. Збільшення виробництва продукції на основі зростання чисельності працівників, зайнятих у сфері матеріального виробництва, обмежене, бо не можна нескінченно збільшувати кількість працівників, зайнятих у цій сфері. Крім того, в сільськогосподарському виробництві відбувається зменшення числа робітників. Отже, головним фактором зростання виробництва продукції сільського господарства є підвищення продуктивності праці. Для цього треба далі зміцнювати матеріально-технічну базу колгоспів, які повинні безперервно поповнювати свій технічний парк тракторами та іншими господарськими машинами. Це дасть можливість механізувати всі і в першу чергу, трудомісткі процеси виробництва. Табл. 2 дає уявлення про середньорічну кількість сільськогосподарської техніки в колгоспах Харківської

Таблиця 2

| Роки                          | Трактори             |                                          | Комбайни у фіз. од.      |                           |                           |                         |
|-------------------------------|----------------------|------------------------------------------|--------------------------|---------------------------|---------------------------|-------------------------|
|                               | всього<br>у фіз. од. | у<br>15 сіль-<br>ному<br>обчис-<br>ленні | зерно-<br>збираль-<br>ні | буряко-<br>збираль-<br>ні | сило-<br>созби-<br>ральні | кукурудзо-<br>збиральні |
| 1961—1965                     | 8235                 | 13199                                    | 2528                     | 1509,7                    | 1547,0                    | 1696,5                  |
| 1966*                         | 8504                 | 15197                                    | 1895                     | 1749                      | 1447                      | 1488                    |
| 1967                          | 8946                 | 16350                                    | 1830                     | 1676                      | 1230                      | 1290                    |
| 1968                          | 9925                 | 18787                                    | 2196                     | 1651                      | 1167                      | 1297                    |
| 1969                          | 10479                | 20930                                    | 2351                     | 1680                      | 1166                      | 1174                    |
| 1970**                        | 10730                | 21207                                    | 2505                     | 1715                      | 1164                      | 1116                    |
| 1966—1970                     | 9717                 | 18492                                    | 2155                     | 1694                      | 1235                      | 1273                    |
| 1966—1970 в % до<br>1961—1965 | 118,0                | 140,1                                    | 85,2                     | 113,2                     | 80,7                      | 79,6                    |

Примітки. \* Дані на початок року.

\*\* Попередні дані за 1970 р.



області. Дані табл. 2 показують, що в колгоспах кількість техніки постійно збільшується. Так, число тракторів зросло на 40%.

Ступінь озброєності колгоспного виробництва машинами та сільськогосподарськими знаряддями — найважливіший показник розвитку продуктивних сил та інтенсифікації господарства. Завдяки зміцненню матеріально-технічної бази значно зросла енергоозброєність праці в колгоспах області. У 1965 р. припадало енергетичних потужностей на одного працівника 5,7 і на 100 га ріллі — 91, в 1968 р. — відповідно 7,2 і 121. Співвідношення середньорічної енергоозброєності за період 1966 — 1968 рр. до середньорічної енергоозброєності за період 1961 — 1965 рр. становило на одного працівника 130% і на 100 га ріллі — 139,2%. Звідси можна зробити висновок, що енергоозброєність праці за останні три роки підвищилася майже в 1,3 раза.

Важливою умовою зростання продуктивності праці є електрифікація сільськогосподарського виробництва. Витрата електроенергії в колгоспах області в розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь в 1969 р. становила 55,2 квт·г проти 40,6 квт·г в 1965 р. Електрифікація трудомістких процесів, особливо в тваринництві, дає змогу значно скоротити затрати живої праці. Наприклад, електрифікація приготування кормів підвищує продуктивність праці в 4—5 разів і в 1,5—3 рази зменшує кількість обслуговуючого персоналу; електрифікація водопостачання і застосування автонапувалок підвищує продуктивність праці при напуванні худоби більш як у 100 разів і т. д. [2, 215].

Серед факторів, що впливають на продуктивність праці в сільському господарстві, помітну роль відіграє зростання продуктивності землі і тваринництва. Ці показники самі характеризують досягнутий рівень продуктивності праці і одночасно впливають на собівартість продукції. Так, завдяки підвищенню культури землеробства в 1969 р. врожайність зернових з одного гектара в колгоспах області становила 22,7 ц, тоді як в 1967 р. — 19 ц. Слід також відзначити порівняно високу врожайність основної в області технічної культури — цукрового буряка, що становила в 1966 р. — 198 ц/га, а в 1969 р. — 220 ц/га. Підвищення врожайності в рослинництві було досягнуто за рахунок збільшення площі зрошуваних і осушених земель, запровадження раціональних сівозмін, переходу на суцільну сортову сівбу, широкого застосування органічних та мінеральних добрив. Останнє характеризується такими даними по колгоспах області (табл. 3).

Велике значення для зростання продуктивності праці має організація виробництва на основі госпрозрахунку, поліпшення системи оплати праці, підвищення матеріальної зацікавленості колгоспників у результатах їх діяльності. Принцип матеріальної зацікавленості — важливий стимул піднесення трудової активності працівників села.



Таблиця 3

| Показники                                                                       | 1965 р. | 1969 р. | 1969 р. в %<br>до 1965 р. |
|---------------------------------------------------------------------------------|---------|---------|---------------------------|
| Вивезено на поля органічних добрив, т . . . . .                                 | 4533    | 5322,3  | 117,7                     |
| Вивезено на поля мінеральних добрив (в перерахунок на діючу речовину) . . . . . | 472,5   | 563,1   | 119,1                     |

У колгоспах області було видано в середньому на один людину-день в 1965 р. 2,9, в 1969 р. — 3,55, в тому числі грошима — відповідно 2,2 і 3,51 крб. Зміцнення економіки колгоспів дало можливість збільшити оплату майже в 1,6 раза. Завдяки цьому в колгоспах Харківської області зросла продуктивність праці, про що свідчать дані табл. 4.

Аналіз показує, що продуктивність праці в розрахунок на середньорічного працівника і на один людину-день змінювалася неоднаково. Так, якщо порівняти середньорічну продуктивність праці за періоди 1966—1969 рр. і 1962—1965 рр., то вона збільшилася на 29,1% (в розрахунок на середньорічного працівника). Це дає підставу стверджувати, що тільки за 1969 р. порівняно з 1968 р. продуктивність праці зросла на 5,3%.

Таблиця 4

| Показники                                                                                   | Середньорічна продуктивність праці 1962—1965 рр. | 1966 р. | 1967 р. | 1968 р. | 1969 р. | Середньорічна продуктивність праці 1966—1969 рр. | 1966—1969 рр. в % до 1962—1965 рр. |
|---------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------|---------|---------|---------|---------|--------------------------------------------------|------------------------------------|
| Виробництво валової продукції (в розрахунок на одного середньорічного працівника) . . . . . | 1845                                             | 2180    | 2316    | 2417    | 2615    | 2382                                             | 129,1                              |
| Виробництво продукції (в розрахунок на один людину-день), крб. . . . .                      | 7,23                                             | 8,77    | 9,16    | 9,55    | 10,46   | 9,48                                             | 131,1                              |
| Темпи зростання . . . . .                                                                   | 100                                              | 106,8   | 104,4   | 104,2   | 109,5   | —                                                | 131,1                              |

Зростання продуктивності праці дозволяє зменшити собівартість продукції і підвищити рентабельність сільськогосподарського виробництва. У зв'язку з цим треба і надалі послідовно і неухильно забезпечувати розвиток культури землеробства і тваринництва, запроваджувати у виробництво останні досягнення



науки, техніки і передового досвіду, боротися за високі врожаї всіх сільськогосподарських культур.

## ЛІТЕРАТУРА

1. В. І. Ленін. Твори, т. 29.
2. Г. Г. Бадир'ян. Экономика социалистического сельского хозяйства. М., 1967.

## ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ІНТЕНСИФІКАЦІЇ В КОЛГОСПАХ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Є. Г. Атаманіченко, Ю. Г. Цапенко

Основою існування суспільства є виробництво матеріальних благ. При цьому виробництво повинно здійснюватись у зростаючих масштабах, що обумовлено збільшенням кількості населення і здійсненням принципу все більш повного задоволення матеріальних потреб трудящих нашої країни.

Процес розширеного відтворення може здійснюватися двома шляхами: екстенсивним та інтенсивним. Екстенсивний шлях розвитку сільськогосподарського виробництва пов'язаний з поширенням посівних площ та поголів'я тварин.

Його супроводжують прості кількісні зміни без корінної якісної ломки, обумовленої передовою технологією, науковою організацією виробництва та праці, підвищенням рівня інтенсивності і послідовного здійснення поглибленої спеціалізації та концентрації виробництва. Більш того, завдяки просторовій обмеженості землі екстенсивний шлях розвитку сільського господарства не може бути визначаючим. Починаючи з 1965 року в нашій країні обрано курс на послідовну інтенсифікацію сільськогосподарського виробництва з такими основними напрямками: широка хімізація, розвиток зрошувального землеробства, запровадження комплексної механізації і автоматизації виробництва. Цілком зрозуміло, що інтенсифікація сільськогосподарського виробництва потребує великих капітальних вкладень і розв'язання в зв'язку з цим ряду питань раціонального розташування і спеціалізації виробництва, більш повного і ефективного використання продуктивних сил сільського господарства. Ефективність інтенсифікації багато в чому залежить від співвідношення уречевленої і живої праці в загальній сумі затрат на виробництво продукції. Зростання питомої ваги уречевленої праці в загальному обсягу затрат об'єктивна необхідність на шляху підвищення ефективності виробництва. В той же час слід зауважити, що збільшення обсягу і ефективності виробництва забезпечується тільки при створенні сприятливих умов для зростання продуктивності сумісної праці. В зв'язку з цим слід звернути увагу на більш раціональне використання робочої сили, машин, механізмів



мів, виробничих приміщень, обладнання, продуктивних тварин, кормів і т. п.

В колгоспах Харківської області обсяг сільськогосподарського виробництва з року в рік зростає. Так, за період з 1966 по 1969 р. валова продукція збільшилась з 434,5 млн. крб. до 476,9 млн. крб., або на 9,7%. Але при цьому мало місце зменшення валового і чистого доходів, що негативно позначається на темпах розширеного відтворення (табл. 1).

Так, чистий прибуток за період з 1966 по 1969 р. зменшився на 25,5 млн. крб., індекс відношення чистого доходу і фонду оплати праці до фонду оплати праці знизився з 1,621 до 1,478. Індекс відношення чистого доходу і фонду відшкодування до фонду відшкодування також знизився з 1,842 до 1,441. Це свідчить про те, що зростання в загальній сумі затрат питомої ваги уречевленої праці поки що не супроводиться підвищенням ефективності використання сумісної праці. Якщо в порівнянні з 1966 р. вартість валової продукції збільшилась на 1,5% в 1967 р., на 6,0% в 1968 і на 9,7% в 1969 р., то фонд відшкодування в 1967 р.

Таблиця 1

Розподіл валової продукції і ефективність виробництва в колгоспах Харківської області

| Показники                                                                               | Р о к и |        |        |        |
|-----------------------------------------------------------------------------------------|---------|--------|--------|--------|
|                                                                                         | 1966    | 1967   | 1968   | 1969   |
| Валова продукція, тис. крб. . . . .                                                     | 434538  | 441289 | 460611 | 476963 |
| Фонд відшкодування, тис. крб. . . . .                                                   | 135950  | 153609 | 182093 | 201787 |
| Валовий доход, тис. крб. . . . .                                                        | 298588  | 287680 | 278518 | 275176 |
| Фонд оплати праці, тис. крб. . . . .                                                    | 184159  | 181813 | 186935 | 186183 |
| Чистий доход, тис. крб. . . . .                                                         | 114439  | 105867 | 91583  | 88993  |
| Індекс відношення фонду відшкодування до фонду оплати праці                             | 1,188   | 1,451  | 1,988  | 2,267  |
| Індекс відношення чистого доходу і фонду оплати праці до фонду оплати праці . . . . .   | 1,621   | 1,582  | 1,490  | 1,478  |
| Індекс відношення чистого доходу і фонду відшкодування до фонду відшкодування . . . . . | 1,842   | 1,683  | 1,503  | 1,441  |

був більшим на 13%, в 1968 р. на 33,9%, в 1969 р. на 48,4%. Таким чином, зменшення чистого доходу обумовлено більш швидкими темпами зростання фонду відшкодування ніж валової продукції.

Дані табл. 1 і 2 свідчать, що ефективність інтенсифікації виробництва в колгоспах Харківської області ще далека від потрібної. Не можна також вважати виправданим зниження фондівіддачі.

При здійсненні процесу інтенсифікації в сільському господарстві слід пам'ятати, що не всякі кількісні зміни дають бажані результати.



Ефективність використання основних виробничих фондів у колгоспах  
Харківської області

| Показники                                                        | Р о к и |        |        |        |
|------------------------------------------------------------------|---------|--------|--------|--------|
|                                                                  | 1966    | 1967   | 1968   | 1969   |
| Середньорічна вартість основних виробничих фондів, тис. крб. . . | 416672  | 451861 | 483210 | 509884 |
| Валова продукція на карбованець основних виробничих фондів, крб. | 1,04    | 0,98   | 0,95   | 0,93   |

ну якість, а тому необхідно знати і приводити в дію визначаючі фактори, від яких в першу чергу залежить якісний скачок.

Ці фактори і шляхи підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва були проаналізовані на березневому (1965 р.), жовтневому (1968 р.) Пленумах ЦК КПРС, у виступах Генерального секретаря ЦК КПРС Л. І. Брежнєва при врученні урядових нагород колективу Харківського тракторного заводу і Харківській області. У цих документах, зокрема, підкреслювалась необхідність постачання сільському господарству більш продуктивних засобів виробництва, поліпшення керівництва і економічної роботи на селі.

Сільське господарство Харківщини має величезний потенціал підвищення обсягу і ефективності виробництва на базі послідовної інтенсифікації. Його використання залежить від приведення в дію в кожному господарстві всіх внутрішніх резервів зростання економіки.

Робота в цьому напрямку повинна передбачати поліпшення використання землі, робочої сили та виробничих фондів.

## В. І. ЛЕНІН ПРО ЗНАЧЕННЯ ІНТЕНСИФІКАЦІЇ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

*Ю. І. Терехов, В. Л. Козлов*

Наукова розробка питань інтенсифікації сільського господарства займає значне місце в економічних дослідженнях К. Маркса і В. І. Леніна. Ця теорія побудована на глибокому пізнанні землі як важливого засобу виробництва цієї галузі і розглядається у нерозривному зв'язку з закономірностями підвищення родючості ґрунтів.

К. Маркс підкреслював, що в процесі виробництва люди вступають, з одного боку, в суспільно-виробничі відносини між собою, а з другого, — у відношення до природи, бо ніяке виробництво матеріальних благ неможливе не тільки без трудової діяльності людини, але і без землі, що володіє всіма речовими еле-



ментами виробництва. Тому земля була, є і буде загальною умовою матеріального виробництва. З цього приводу К. Маркс підкреслював безсумнівність ствердження У. Петті, який писав, що коли праця є батько багатства, то земля — його мати [див. 1, 23, 53]. Досліджуючи суспільні форми виробництва, К. Маркс завжди вказував на виключне значення для виробництва природних умов і перш за все, що, «будучи первісною коморою їжі людини, земля є також і первісним арсеналом її засобів праці» [1, 23, 177].

Земля як знаряддя праці відрізняється від усіх інших засобів виробництва головним чином тим, що вона не є продуктом праці. Залучена до виробничої діяльності людей земля є загальним засобом праці, застосовуваним в різних галузях народного господарства. Але у сільському господарстві, як найважливішій галузі матеріального виробництва, земля займає особливе місце. У цій галузі вона виступає і як предмет праці, на який впливає людина в процесі виробництва, і як засіб виробництва, за допомогою якого людина спрямовує свою діяльність на виробництво необхідних суспільству культурних рослин. Виконання землею цих функцій робить її, за визначенням В. І. Леніна, головним засобом виробництва у сільському господарстві.

Обмежені можливості залучення до сільськогосподарського використання нових земель, придатних для ефективного вирощування культурних рослин, на певному етапі розвитку людського суспільства викликає об'єктивну необхідність переходу до більш інтенсивних методів ведення сільськогосподарського виробництва. Але щоб інтенсивна форма розширеного відтворення в сільському господарстві стала головним напрямком його розвитку, треба, щоб сама земля як головний засіб виробництва в цій галузі мала здатність поліпшуватись. І вона такою здатністю володіє. К. Маркс з цього приводу говорив: «В землеробстві можуть бути продуктивно вжиті послідовні затрати капіталу, тому що земля сама діє як знаряддя виробництва... При швидкому розвитку продуктивної сили всі старі машини повинні бути замінені більш вигідними, тобто повинні бути зовсім викинуті. Земля, навпаки, постійно поліпшується, якщо правильно поводитися з нею» [1, 25, ч. II, 315—316]. В. І. Ленін відзначав, що «новітня агрономія показала цілковиту можливість відновлення продуктивних сил землі без стійлового гною, за допомогою штучних добрив, прищеплення певних бактерій стручковим рослинам, які збирають азот, і т. п.» [2, 5, 133].

З цих теоретичних положень виходить, що додаткові затрати на поліпшення обробки однієї і тієї ж ділянки землі можуть супроводитись приростом вироблюваної продукції і підвищенням продуктивності сукупної суспільної праці. Отже земля як головний засіб сільськогосподарського виробництва має свої не-



повторні якості. Вони і лежать в основі інтенсифікації сільсько-го господарства.

Марксистсько-ленінське розуміння особливостей землі і її родючості має важливе науково-практичне значення. Воно дає ключ до розробки науково обгрунтованої системи заходів по сільськогосподарському виробництву, що забезпечує найбільш ефективну спеціалізацію кожного господарства з урахуванням місцевих умов, озброює вчених і практиків закономірностями відомого збереження і збільшення родючості ґрунтів, високопродуктивного використання землі — найважливішої умови зростання продуктивності праці, збільшення виробництва дешевої сільськогосподарської продукції.

Соціалістична система усунула всі соціально-економічні перешкоди для послідовного підвищення родючості ґрунтів.

У безпосередньому зв'язку з проблемою ефективного використання землі є інтенсифікація сільськогосподарського виробництва. Оскільки у сільському господарстві земля виступає як основний і незамінний засіб виробництва, розширене відтворення тут практично здійснюється шляхом збільшення оброблюваних площ, а також поліпшення обробітку і використання вже освоєної землі, або тим і другим шляхом одночасно. Перший шлях розширення виробництва дістав назву екстенсивної форми розширеного відтворення, другий — інтенсивної.

Інтенсифікація здійснюється в усіх галузях матеріального виробництва, але в сільському господарстві вона набуває виняткового значення в зв'язку з особливостями цієї галузі виробництва, головною з яких є функціонування землі як незамінного засобу виробництва. Оскільки збільшення виробництва сільськогосподарської продукції за рахунок розширення оброблюваних площ має свою непереборну межу, то з часом екстенсивний шлях розвитку стає вичерпаним і зростання виробництва все в більшій мірі здійснюється шляхом більш інтенсивного, напруженого функціонування однієї і тієї ж самої земельної площі. На певному етапі поліпшення землі стає об'єктивною необхідністю, і в результаті високого рівня розвитку продуктивних сил і суспільної організації виробництва інтенсифікація сільського господарства виступає як генеральний напрямок його розвитку. Ось чому В. І. Ленін, розглядаючи процеси розвитку капіталізму в сільському господарстві, вказував, що «інтенсифікація землеробства... є не випадкове, не місцеве, не епізодичне, а загальне явище всіх цивілізованих країн» [1, 22, 34—35].

Оскільки інтенсифікація сільського господарства є загальною закономірністю розвитку продуктивних сил суспільства, то процес більш інтенсивного використання земельних площ, що знаходяться в сільськогосподарському обороті, розпочався давно і має свою історію розвитку. Однак у минулому темпи інтенсифікації були дуже повільні. На протязі значного періоду роз-



витку сільського господарства в ньому переважав екстенсивний шлях розширеного відтворення. Внаслідок дуже низького рівня розвитку продуктивних сил сільського господарства, а отже, і низького рівня продуктивності сільськогосподарської праці майже все працездатне населення в цих умовах в тій чи іншій мірі було зв'язане з цією галуззю матеріального виробництва. Переважання екстенсивної форми розвитку виявлялося у простому відтворенні матеріальних благ, здійснюваному на примітивній матеріально-технічній базі для кожної виробничої одиниці, зайнятої в цій сфері суспільної діяльності. Узагальнивши ці об'єктивні процеси, В. І. Ленін вказував: «Законом докапіталістичних способів виробництва є повторення процесу виробництва в попередніх розмірах, на попередній основі: таким є панщинне господарство поміщиків, натуральне господарство селян... При старих способах виробництва господарські одиниці могли існувати віками, не змінюючись ні характером, ні величиною, не виходячи за межі поміщицької вотчини, селянського села...» [2, 3, 45].

В умовах повільного розвитку продуктивних сил, зміни в складі яких накопичувалися століттями, фактори інтенсифікації, що впливають на обробку і використання землі, також нагромаджувалися віками. Розвиток техніки і землеробської хімії в умовах капіталізму сприяли піднесенню землеробської культури виробництва. Це дозволило розширити виробництво не стільки за рахунок втягнення в господарський оборот нових земель, скільки за рахунок більш інтенсивному, більш напруженому функціонуванню земель, що знаходилися в обороті.

Обидві форми розширеного відтворення в сільському господарстві в своєму переплетенні і взаємозв'язку сприяли швидкому залученню галузей сільського господарства до ринкового обороту, що неминуче в умовах капіталізму постійно породжує глибоку диференціацію селянських господарств.

Характеризуючи процес розвитку капіталізму в сільському господарстві дореволюційної Росії, В. І. Ленін наводить такий приклад на матеріалах Полтавської губернії: «...У Лохвицькому повіті 229 господарств з 5957 мають по 20 і більше десятин хлібних посівів. У цих хазяїнів 22 799 дес. хліба з усього числа 44 751, тобто більш як половина. Кожний хазяїн має майже по 100 дес. посіву. З тютюнових посівів у них 1126 дес. з 2003 дес. А коли взяти групування за розмірами тютюнових посівів, то в цьому повіті маємо 132 хазяїни з 5957 з двома і більше десятин під тютюном. У цих 132 хазяїв 1441 дес. під тютюном з 2003, тобто 72 проценти, більше, ніж по *десять* десятин під тютюном на 1 господарство. На другому полюсі в тому самому Лохвицькому повіті маємо 4360 господарств (з 5957), що мають до 1/10 десятин тютюну, а всього 133 десятини з 2003, тобто 6%» [2, 3, 255—256]. З аналізу економічного розвитку сільського господарства Росії В. І. Ленін робить висновок про швидкий прогрес



капіталістичних відносин і концентрації виробництва, що супроводиться інтенсивним піднесенням торговельного капіталу і всієї лаякої експлуатації поза сферою виробництва.

Масове розорення дрібних селянських господарств, які були не в змозі витримати середніх темпів розширеного відтворення, дозволяло крупним господарствам і капіталістичним підприємствам в землеробстві здійснювати розширене відтворення порівняно високими темпами, використовуючи як екстенсивну, так і інтенсивну форми розширення свого виробництва.

Процес концентрації і централізації капіталу в сільському господарстві має складний характер і набуває трагічних форм: інтенсифікація виробництва приводить до масового розорення і витіснення з села значної частини селян.

У процесі інтенсифікації сільськогосподарського виробництва в умовах капіталізму знаходить відображення непримиренна боротьба капіталістичних орендаторів і земельних власників на ґрунті розподілу прибуткової вартості, виявляється процес посилення експлуатації підприємцями і землевласниками безпосередніх виробників — сільськогосподарських робітників. Внаслідок системи антагоністичних суперечностей, породжуваних дійсністю, можливості капіталістичної інтенсифікації, як і самого капіталістичного способу виробництва, мають історично обмежений характер.

Відомо, що К. Маркс і В. І. Ленін пов'язували інтенсивний шлях розвитку сільського господарства з процесом розвитку продуктивних сил в рамках певних виробничих відносин. Соціально-економічна сторона процесу інтенсифікації в умовах панування соціалістичних виробничих відносин набуває принципово іншого характеру, ніж при капіталізмі, ліквідує властиві капіталізму антагоністичні суперечності, відкриває невичерпні можливості для її здійснення на справді науковій основі. Вже перші заходи Радянської влади — наділення селян землею і реманентом, конфіскованими в експлуататорів, звільнення від поміщицької та куркульської кабали та ін. — сприяли створенню необхідних умов для більш інтенсивного використання землі в селянських одноосібних господарствах. Про це свідчить той факт, що навіть при незначному поліпшенні селянського реманенту приріст валової продукції сільського господарства за 1922 — 1929 рр. збільшився у порівнянні з 1909 — 1913 рр. в розрахунку на гектар оброблюваної площі на 29%. Наведене зіставлення доводить, що рівень інтенсивності використання землі в нових, сприятливіших для селян умовах, значно виріс.

Корінні перетворення соціально-економічних відносин на селі, створення великих соціалістичних сільськогосподарських підприємств — колгоспів і радгоспів — відкрило новий простір для дальшого поліпшення обробітку і використання земельних угідь на основі кооперації суспільної праці. Це дозволило ефективні-



ше використовувати вже накопичені засоби виробництва і наявні трудові ресурси. Насичення господарства засобами механізації, електрифікації, хімізації, виведення нових сортів культурних рослин і порід тварин створювало умови для дальшого посилення процесу інтенсифікації в сільському господарстві. Соціалістичне суспільство поступово і неупинно створювало міцний фундамент для того, щоб зростання обсягу виробництва продуктів рослинництва та тваринництва здійснювалось перш за все в результаті вдосконалення і комплексного розвитку матеріально-технічної бази сільського господарства, поліпшення організації виробництва та праці, послідовного впровадження в практику досягнень науки і передового досвіду, тобто в результаті послідовної інтенсифікації цієї життєво важливої галузі народного господарства. Але це не виключало екстенсивного розвитку сільськогосподарського виробництва, бо інтенсивний і екстенсивний шляхи розвитку знаходяться в тісному взаємозв'язку і доповнюють один одного.

Після націоналізації землі і створення соціалістичних форм виробництва наше суспільство одержало можливість організувати великі спеціалізовані господарства на нових, раніше не використовуваних землях. Екстенсивна форма розширення сільськогосподарського виробництва за рахунок залучення до обробітку нових родючих земель забезпечує одержання додаткової дешевої продукції за мінімально короткий строк. Тому екстенсивна форма розширення сільськогосподарського виробництва широко використовувалась в нашій країні в 30-х роках при організації великих спеціалізованих зернових радгоспів, а також освоєнні цілих земель.

Отже, зростання виробництва в соціалістичному сільському господарстві здійснюється як за рахунок залучення до обробітку нових земель, так і шляхом більш інтенсивного використання усіх сільськогосподарських угідь. Рациональне поєднання інтенсивної і екстенсивної форм розвитку сільськогосподарського виробництва дозволяє соціалістичному суспільству забезпечити виробництво максимуму продукції при наявності певних матеріально-технічних засобів і трудових ресурсів. Однак визначальна роль в цьому взаємозв'язку належить загальній закономірності розвитку продуктивних сил сільськогосподарського виробництва — посиленню інтенсивності використання кожної одиниці земельної площі, що знаходиться в сільськогосподарському обороті.

Якщо в цілому для сільського господарства як сфери матеріального виробництва характерне поєднання екстенсивної і інтенсивної форм розширеного відтворення, то для окремих господарських одиниць, колгоспів і радгоспів, таке поєднання практично зовсім обмежене. Оскільки, як правило, в районах найбільш розвиненого сільськогосподарського виробництва віль-



них і близько розміщених від них земель немає. Єдино можливим напрямком розширеного відтворення в цих умовах є інтенсифікація виробництва на основі більш ефективного функціонування закріплених за колгоспами і радгоспами сільськогосподарських угідь. Звідси випливає об'єктивна обставина, що тільки на шляху інтенсифікації сільськогосподарського виробництва колгоспи і радгоспи зможуть забезпечити необхідні темпи розширеного відтворення. У Програмі КПРС записано: «Головний шлях піднесення сільського господарства і задоволення зростаючих потреб країни в сільськогосподарській продукції — всебічна механізація і послідовна **інтенсифікація**» [3, 66].

Визначаючи головний напрямок удосконалення і розвитку соціалістичної системи сільського господарства, Комуністична партія виходить з марксистсько-ленінського вчення про інтенсифікацію сільськогосподарського виробництва, з особливостей інтенсифікації, обумовлених соціалістичною природою суспільного виробництва, об'єктивними законами соціалізму.

К. Маркс і В. І. Ленін визначали зміст інтенсифікації сільськогосподарського виробництва при капіталізмі як процес збільшення вкладень капіталу в одиницю земельної площі. Маючи на увазі економічний зміст інтенсифікації, К. Маркс писав, що «...під інтенсивною культурою ми розуміємо не що інше, як концентрацію капіталу на одній і тій самій земельній площі, замість розподілу його між земельними ділянками, які лежать одна біля другої...» [1, 25, ч. II, 209]. В. І. Ленін з цього приводу вказував: «Що таке інтенсифікація? Дальша затрата праці й капіталу» [2, 13, 271]. В іншому місці, підкреслюючи вирішальне значення вкладень у формі виробництва, В. І. Ленін підкреслював, що «дані про видатки на добриво і про вартість знарядь та машин є найточнішим статистичним виразом ступеня інтенсифікації землеробства» [2, 22, 28].

У наведених вище визначеннях класиків марксизму-ленізму ще нічого не говориться про мету концентрації капіталу або дальших затрат праці і капіталу на обробку однієї і тієї ж самої земельної площі. Але зрозуміло, що головна мета мається на увазі, оскільки додаткові вкладення капіталу і праці в одну і ту ж саму земельну площу є не чим іншим, як процесом інтенсифікації виробництва, що являє собою одну з форм розширеного відтворення. Тому головна мета інтенсифікації — збільшення виробництва сільськогосподарської продукції. В умовах соціалізму інтенсифікація — це специфічна для сільського господарства концентрація виробництва в раціональній структурі на одній і тій же самій земельній площі, з урахуванням використання досягнень науки і передового досвіду, удосконалення організації суспільного виробництва для збільшення виробництва продукції з кожного гектара залучених в оборот земель при скороченні витрат на одиницю продукції.



Відомо, що інтенсифікація соціалістичного сільськогосподарського виробництва пов'язана з великими капітальними вкладеннями. За період 1966—1970 рр. в розвиток сільського господарства заплановано вкласти 71 млрд. крб., тоді як за минуле п'ятиріччя (1959—1963 рр.) було вкладено 29,2 млрд. крб. Капітальні вкладення держави і колгоспів у сільське господарство за чотири роки п'ятирічки виросли на 20,4 млрд. крб. і досягли 59,3 млрд. крб. [4].

У сучасний період вживаються необхідні заходи для більш повного забезпечення сільського господарства необхідними машинами, мінеральними добривами, будівельними матеріалами і т. ін. У відповідності з рішеннями XXIII з'їзду КПРС здійснюється послідовне оснащення сільського господарства сучасною технікою. В 1969 р. капітальні вкладення держави і колгоспів у сільське господарство склали 16,7 млрд. крб., або на 6% більше, ніж у 1968 р. Сільське господарство за цей час одержало 303 тис. тракторів в фізичних одиницях, в тому числі 116 тис. для оранки; 154 тис. вантажних і спеціалізованих автомобілей, 92 тис. зернозбиральних комбайнів, 7 тис. картоплюзбиральних і 11 тис. бурякозбиральних комбайнів, 5,7 тис. бавовнозбиральних машин, 41 тис. рядкових жаток, 201 тис. тракторних плугів, 48 тис. лушпильників, 194 тис. культиваторів, 187 тис. сівалок, 138 тис. косилок, 65 тис. розкидачів мінеральних добрив та багато інших машин і механізмів. Сільське господарство одержало більше 38,8 млн. т мінеральних добрив, що на 2,6 млн. т більше, ніж у 1968 р. [5, 4].

Виходячи з вимог прискорення науково-технічного прогресу і підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва, жовтневий (1968 р.) Пленум ЦК КПРС виробив конкретні шляхи переозброєння сільського господарства на новій технічній основі. Тільки в 1970 р. колгоспи і радгоспи одержать понад 312 тис. тракторів, 156,5 тис. вантажних автомобілей, 274,5 тис. тракторних причепів, понад 145 тис. екскаваторів, понад 10 тис. бульдозерів, 6,7 тис. скреперів — на 2,1 млрд. крб. сільськогосподарських машин. Дальшого розвитку набуде електрифікація сільського господарства — за рік передбачається збудувати понад 262 тис. кілометрів ліній електропередач [6, 14].

Сільське господарство СРСР з кожним роком стає все більш інтенсивним, інтенсифікація здійснюється по всіх напрямках з використанням всіх форм. Однак темпи її ще недостатні, а головне, вона не завжди відповідає вимогам послідовності: інтенсифікація не може бути послідовною, якщо вона базується на проведенні окремих, недостатньо зв'язаних між собою заходах або коли допускаються диспропорції між ними. Тому додержання необхідних пропорцій розширеного відтворення, комплексне використання різноманітних факторів інтенсифікації є важливою



умовою ефективного розвитку соціалістичного сільського господарства.

## ЛІТЕРАТУРА

1. К. Маркс і Ф. Енгельс. Твори, т. 23, 25 ч. II.
2. В. І. Ленін. Твори, т. 3, 5, 13, 22.
3. Програма Комуністичної партії Радянського Союзу. Держполітвидав УРСР, К., 1962.
4. «Правда», 16 травня 1970 р.
5. «Экономическая газета», № 5, 1970 г.
6. «Экономическая газета», № 51, 1969 г.

## КОРЕЛЯЦІЙНИЙ АНАЛІЗ РЕНТАБЕЛЬНОСТІ ТВАРИННИЦТВА

*В. Ю. Матвіюк*

Тваринництво є однією з найважливіших галузей сільського господарства. Воно забезпечує населення високоякісними продуктами харчування, які сприяють всебічному розвитку і життєдіяльності організму людини, а легку та харчову промисловість — сировиною.

Успішний розвиток тваринництва створює необхідні передумови для ефективного використання рослинницької продукції, що безпосередньо може споживатися людиною лише на 25%. Решта цієї продукції (солома, полова, гичка тощо) при наявності високорозвинутого тваринництва частково перетворюється у високоцінні продукти харчування. Майже  $\frac{3}{4}$  поживних речовин корму, згодованого тваринам, повертається господарству у вигляді гною. Правильне використання останнього дає можливість відновлювати і підвищувати родючість ґрунтів.

При розвинутому тваринництві краще використовується робоча сила в сільському господарстві, рівномірніше надходять грошові кошти, необхідні не тільки для виробничих потреб, але й для щомісячної оплати праці колгоспників. Тому підвищення ефективності цієї галузі — найважливіше завдання в розвитку сільського господарства країни.

Перетворюючи в життя рішення XXIII з'їзду КПРС та відповідей Пленумів ЦК партії, трудівники села досягли певних успіхів по збільшенню виробництва продукції тваринництва. Так, середньорічне виробництво молока за 1966—1969 рр. зросло в порівнянні з попереднім п'ятиріччям на 23,7%, м'яса — на 22,6%. Але попит населення на ці та деякі інші продукти харчування задовольняється ще неповною мірою. При цьому слід відзначити, що зараз тваринництво є найменш рентабельною галуззю сільськогосподарського виробництва. Враховуючи, що питома вага продукції тваринництва складає в загальній продукції кол-



госпів і радгоспів більше половини, резерви підвищення їх рентабельності слід шукати насамперед у даній галузі. Це викликає необхідність розробки конкретних заходів по дальшому більш ефективному розвитку тваринництва. Для цього необхідно здійснити глибокий, всебічний аналіз факторів, що впливають на рівень рентабельності тваринництва. При цьому важливо не тільки виявити ці фактори, а й оцінити ступінь, силу їх дії. Це дозволить всідомо впливати на них в процесі виробництва з метою досягнення найкращого результату.

Вирішити це завдання допомагає статистичний метод парної кореляції. Суть його полягає в порівнянні варіацій різних ознак та встановленні на цій основі сили (тісноти) й форми зв'язку. Показником сили зв'язку для випадку лінійної залежності виступає лінійний коефіцієнт кореляції, величина якого визначається об'єднаною варіацією факторіальної і результативної ознак. Коефіцієнт парної кореляції може набувати значення від  $-1$  до  $+1$  і розраховується за формулою

$$r = \frac{\overline{xy} - \bar{x} \cdot \bar{y}}{\sigma_x \cdot \sigma_y},$$

де  $\overline{xy}$  — середнє значення добутку показників  $\left(\overline{xy} = \frac{\Sigma xy}{n}\right)$ ;

$\sigma_x$ ,  $\sigma_y$  — середні квадратичні відхилення відповідних ознак від їх середніх арифметичних  $\bar{x}$  і  $\bar{y}$ .

Цей коефіцієнт показує, яку частину всієї варіації  $y$  складає варіація, викликана досліджуванним фактором  $x$ . Критерій надійності його визначається за формулою

$$\mu = \frac{|r|}{\sigma_r}, \text{ де } \sigma_r = \frac{1-r^2}{\sqrt{n}}, \text{ якщо } n > 100,$$

Звідси величина  $r$  при досить великому числі спостережень повинна перебільшувати середню помилку  $\mu$  в 2,5 раза, тобто

$$\mu = \frac{|r|}{\sigma_r} \geq 2,5.$$

Якщо відношення коефіцієнта кореляції до середньої помилки менше 2,5, то існування зв'язку між досліджуваними ознаками не можна вважати доведеним.

Щоб повніше проаналізувати природу залежності між двома показниками, треба установити характер тієї функції, що відбуває зміну  $y$  в залежності від  $x$ . Ця функція часто виявляється лінійною або близькою до неї і має вигляд

$$\bar{y} = a + bx.$$



У цьому рівнянні регресії вільний член (параметр  $a$ ) визначає величину ознаки-результату незалежно від зміни ознаки-фактора. Параметр  $b$  показує, як в середньому змінюється значення залежного показника, якщо величина аргументу змінюється на одиницю свого натурального виміру. В даному разі параметр  $b$  є кількісною мірою оцінки впливу, введеного в модель фактора на ознаку-результат.

У найбільш простій формі параметр  $b$  можна обчислити за допомогою коефіцієнта кореляції та середніх квадратичних відхилень  $\sigma_x$ ,  $\sigma_y$ :

$$b = r \frac{\sigma_y}{\sigma_x} \dots$$

Параметр  $a$  визначається з виразу

$$a = \bar{y} - b\bar{x}.$$

Метою даного дослідження було встановлення тісноти та формули зв'язку між рівнем рентабельності тваринництва і деякими основними факторами, що його формують.

Вихідною інформацією були дані 172 річних звітів колгоспів лісостепової зони Харківської області за 1968 рік. При цьому досліджувався зв'язок між рівнем рентабельності і кожним з таких факторів:

- $x_1$  — продуктивність праці (вироблено валової продукції тваринництва в розрахунку на один відпрацьований в тваринництві людино-день, крб.);
- $x_2$  — середньорічний надій на одну корову,  $ц$ ;
- $x_3$  — середньодобовий приріст однієї голови м'ясного стада великої рогатої худоби,  $г$ ;
- $x_4$  — середньодобовий приріст однієї голови стада свиней,  $г$ ;
- $x_5$  — витрата кормів на 100 крб. валової продукції тваринництва,  $ц$  кормових одиниць;
- $x_6$  — питома вага купованих кормів у загальній витраті кормів, %;
- $x_7$  — щільність поголів'я корів, голів на 100  $га$  угідь;
- $x_8$  — щільність поголів'я м'ясного стада великої рогатої худоби, голів на 100  $га$  угідь;
- $x_9$  — щільність поголів'я стада свиней, голів на 100  $га$  ріллі.

Визначені за вищенаведеними формулами коефіцієнти парної кореляції між рівнем рентабельності та цими факторами, критерії їх надійності та рівняння регресії подані в таблиці.

Оскільки боротьба за рентабельність виробництва продуктів тваринництва в кінцевому підсумку зводиться до зниження їх собівартості, то головним джерелом її збільшення є підвищення продуктивності суспільної праці. Коефіцієнт парної кореляції, що характеризує ступінь впливу продуктивності праці на рівень



рентабельності, має найбільшу величину і дорівнює 0,37. Критерій надійності його становить 5,57, тобто більше ніж вдвічі перевищує середню помилку. Це свідчить про те, що в даному разі щільність зв'язку дійсна і дуже помітна. Рівняння регресії, що виражає форму зв'язку між рівнем рентабельності і продуктивності праці, має вигляд

$$Y = -11,47 + 1,83 X_1.$$

Отже, при збільшенні продуктивності праці на одиницю свого натурального виміру рентабельність зростає на 1,8%. Якщо розмах варіації за продуктивністю праці помножити на параметр  $b$ , то можна знайти додаткову величину рентабельності тільки за рахунок зміни цього фактора. Ця величина в даному разі дорівнює:

$$(14,3 - 3,4) \cdot 1,83 = 19,9\%.$$

Дальше піднесення сільського господарства, підвищення продуктивності праці значною мірою залежить від концентрації виробництва. У великих спеціалізованих підприємствах легше здійснюється механізація праці, а ефективність пов'язаних з механізацією капіталовкладень тут вища. Додатково проведений (за даними 51 колгоспу) аналіз витрат на 100 крб. валової продукції тваринництва показав, що більш високу рентабельність забезпечують такі ферми: по виробництву молока — з поголів'ям в 300 і більше корів, по виробництву м'яса великої рогатої худоби — в 1000, а свиней — в 3000—4000 і більше тисяч

Значення коефіцієнтів парної кореляції між рівнем рентабельності тваринництва і формуючими його факторами

| Фактори-аргументи                                                    | Значення коефіцієнта кореляції $r$ | Критерій надійності $\mu$ | Рівняння регресії      |
|----------------------------------------------------------------------|------------------------------------|---------------------------|------------------------|
| $X_1$ — продуктивність праці . . . . .                               | 0,37                               | 5,57                      | $Y = -11,47 + 1,83X_1$ |
| $X_2$ — середньорічний надій на корову                               | 0,35                               | 5,16                      | $Y = -16,7 + 1,38X_2$  |
| $X_3$ — середньодобовий приріст однієї голови великої рогатої худоби | 0,27                               | 3,83                      | $Y = -19,4 + 0,12X_3$  |
| $X_4$ — середньодобовий приріст однієї голови стада свиней .         | 0,19                               | 2,71                      | $Y = -21,6 + 0,08X_4$  |
| $X_5$ — витрата кормів на 100 крб. валової продукції тваринництва .  | -0,23                              | 3,25                      | $Y = 14,9 - 1,48X_5$   |
| $X_6$ — питома вага купованих кормів                                 | 0,25                               | 3,33                      | $Y = -5,02 + 0,52X_6$  |
| $X_7$ — щільність поголів'я кбрів                                    | 0,22                               | 3,18                      | $Y = -9,41 + 0,07X_7$  |
| $X_8$ — щільність поголів'я м'ясного стада великої рогатої худоби    | 0,19                               | 2,71                      | $Y = -9,97 + 0,06X_8$  |
| $X_9$ — щільність поголів'я стада свиней . . . . .                   | 0,20                               | 2,86                      | $Y = -9,84 + 0,05X_9$  |



голів. На таких фермах раціонально застосовується комплексна механізація, внаслідок чого продуктивність праці тут в 2—3 рази вища, ніж на великих фермах з неповною механізацією, і відповідно менші витрати виробництва.

Як свідчать дані таблиці, чималий вплив на рівень рентабельності справляє продуктивність тварин, особливо середньорічний надій на корову (коефіцієнт кореляції дорівнює 0,35, параметр  $b=1,38$ ). З усіх факторів, що визначають продуктивність тварин (а значить, і рентабельність), вирішальне значення мають корми. Аналіз показує, що зниження витрат кормів на одиницю продукції ( $r=-0,23$ ), тобто раціональне їх використання, приводить до значного підвищення рівня рентабельності. Зниження на один центнер кормових одиниць витрат кормів на кожні 100 крб. валової продукції тваринництва підвищує рентабельність на 1,5%. Значна економія кормів досягається при використанні прогресивних методів відгодівлі, поліпшенні умов утримання худоби, при повноцінному годуванні. Нестача відповідних елементів у кормах приводить до їх перевитрати. Це підтверджують дані таблиці. Так, звичайно, в колгоспах купованими є концентровані, тобто найбільш калорійні корми. Збільшення їх питомої ваги в структурі кормів на один процент (незважаючи на додаткові витрати) дозволяє добитися більш високої продуктивності тварин і підвищити рентабельність на 0,5%.

Результати проведеного дослідження показують, що для зростання ефективності виробництва продукції тваринництва є значні резерви, до яких, в першу чергу, належать: підвищення продуктивності праці, концентрація виробництва і на її основі інтенсифікація, піднесення продуктивності худоби, зміцнення кормової бази, поліпшення якості продукції та ін.

Використання цих резервів приведе до дальшого збільшення виробництва тваринницької продукції, необхідної для більш повного задоволення зростаючих потреб трудящих.

## **МЕТОДИКА ОРГАНІЗАЦІЇ ОПИТУВАННЯ ПРИ ВИВЧЕННІ ПЛИННОСТІ РОБІТНИКІВ НА ПРОМИСЛОВОМУ ПІДПРИЄМСТВІ**

*А. Г. Литвиненко*

Швидкі темпи розвитку нашої промисловості висувають завдання раціонального використання трудових ресурсів. Значна плинність кадрів у промисловості знижує ефективність використання трудових ресурсів і стримує зростання продуктивності праці. Таке становище викликало необхідність вивчення плинності кадрів. Ця проблема привертає увагу багатьох економістів,



соціологів, працівників статистичних органів та науково-дослідних інститутів.

При вивченні плинності кадрів широко застосовується анкетний метод дослідження. На початку 60-х років за цим методом вивчалась плинність кадрів на підприємствах України, Білорусії, Москви, Ленінграда, Латвії, Литви, Естонії та Далекого Сходу. Ці дослідження дали численний матеріал для вивчення плинності кадрів у промисловості. У процесі дослідження уточнювався і вдосконалювався метод організації анкетного опитування, використання якого мало велике значення для виявлення загальних причин плинності робочих кадрів. При дослідженні виникали деякі труднощі, помилки і не можна стверджувати, що тепер методика анкетного опитування є цілком досконалою, єдиною для всіх випадків опитування. У практиці вивчення плинності кадрів були використані три види анкетного опитування, що відрізнялись охопленням контингентом: 1) опитування робітників, прийнятих на роботу і звільнених з підприємства в період проведення спостереження; 2) опитування робітників, звільнених у період спостереження; 3) опитування робітників, зарахованих на підприємство під час спостереження.

Вибір виду опитування обумовлювався методом дослідження, його програмою.

Матеріали, одержані в результаті опитування, дозволили виявити основні напрямки плинності кадрів, а також встановити причини, що викликають бажання шукати інше місце роботи. Такі дослідження слід вважати моментними спостереженнями над плинністю кадрів здебільшого в минулому часі, бо вони проводяться тоді, коли в робітника вже визріло рішення змінити місце праці. Практика вимагає постійного вивчення плинності кадрів з метою усунення її причин. Таким чином, статистична інформація повинна сприяти прогнозуванню плинності кадрів і попереджати її розвиток. З цією метою ми провели дослідження по складанню множинної кореляційної моделі на основі даних опитування робітників підприємства. Опитування було проведено за заздалегідь розробленою анкетною, що заповнювалась з слів опитуваного безпосередньо на його робочому місці. Необхідною умовою при постановці запитань була можливість кількісного вимірювання кожної відповіді.

Для того, щоб одержати цілком певні відповіді, опитування було анонімним за таким переліком:

#### *Лист опитування*

1. Стаж роботи на даному робочому місці.
2. Кількість змінених підприємств.
3. Вік робітника.



4. Освіта.
5. Загальний стаж роботи.
6. Тарифний розряд.
7. Середня заробітна плата.
8. Середній прибуток на члена сім'ї.
9. Кількість змінених професій.

Опитування було проведено на двох заводах за 25-процентною механічною вибіркою. Як на першому, так і на другому підприємстві було охоплено всі виробничі дільниці пропорціонально кількості працюючих на них робітників.

Опитування робітників безпосередньо на їх робочих місцях дало змогу одержати цілком певні дані. Це пояснюється тим, що коли хтось з робітників уникав відповіді на запитання, його товариш докоряв йому і уточнював відповідь. Треба було перш за все ознайомити робітників з метою спостереження, звернути їх увагу на ті збитки, які несе народне господарство від плінності робочих кадрів. Усвідомивши це, робітники з більшою увагою ставилися до обслідування, що, в свою чергу, дозволяло провести спостереження в більш стислі строки. Під час бесіди на робочих місцях добре відчувається настрій колективу. Якщо на дільниці високий рівень продуктивності праці, існують дружні взаємовідносини між робітниками, то, як правило, опитування можна провести швидко, бо робітники своїми відповідями прагнуть допомогти досліднику. Якщо ж на дільниці колектив недружній, погано налагоджено виробництво, взаємовідносини між майстром чи начальником дільниці і робітниками напружені, то це позначається і на опитуванні. Робітники намагаються уникнути відповіді на запитання, особливо, коли йдеться про кількість змінених професій, підприємств, про заробітну плату та середній прибуток на одного члена сім'ї. У деяких випадках виникали зовсім непотрібні суперечки, що порушували дисципліну праці, затримували спостереження. Але такі випадки траплялись не часто, тому опитування в основному проходило в нормальних умовах. Якщо взяти групу робітників віком від 30 до 40 років, то вони найлегше піддаються вивченню. Цей контингент робітників вже «прижився» на підприємстві, вони самі зацікавлені в здійсненні заходів, спрямованих на зниження плінності кадрів. Дуже важливий момент опитування — не звести його до бесіди тільки з цією групою робітників.

Треба точно додержуватись правил проведення безповторного механічного способу відбору, тільки тоді вибіркова сукупність буде репрезентативною, а розв'язання кореляційної моделі дадуть цілком певні результати.

Одним з важливих джерел інформації про причини плінності робочих є бесіди з керівниками підприємств. Ці розмови дають можливість виявити їх точку зору на плінність кадрів на



підприємстві. Такі бесіди були проведені, але не з метою використання їх як вихідних даних для кореляційної моделі. Ці матеріали були потрібні для логічного аналізу результатів її розв'язання. Бесіди керівників підприємства провадились усно. Було враховано погляди начальників цехів, майстрів дільниць, парторгів і комсоргів цехів про причини плінності кадрів.

Як виявилось, плінність кадрів є комплексним показником, в якому прямо чи побічно відображені майже всі істотні сторони життя колективу, умови праці, характер ставлення робітника до виробництва, ступінь організованості, можливість регулювання плінності робочих кадрів з боку підприємства.

На обслідуваних підприємствах виявився зв'язок між плінністю кадрів та їх підготовкою, а також можливістю підвищення кваліфікації. Як правило, токарі, слюсарі, фрезерувальники та робітники інших професій не встигають за час учнівства досконало засвоїти свою спеціальність. Після закінчення навчання більшість з них деякий час не виконують норм виробітку, що, в свою чергу, впливає на заробітну плату. Крім того, виникає незадоволення обраною професією, робітник починає шукати нове місце праці, змінює спеціальність. Деяким робітникам заважає підвищувати кваліфікацію низький рівень загальної освіти. Таке становище можна виправити тільки шляхом підготовки кадрів через спеціальні учбові заклади. Випадки низької загальної освіти трапляються при опитуванні не часто, але ще мають місце на деяких підприємствах.

Усунення недоліків у прийомі робітників на завод, в їх навчанні та розподілі по робочих місцях сприятиме стабілізації кадрів підприємств.

Як свідчить проведене опитування, якщо додержуватись даного методу збирання і обробки даних, то плінність кадрів розкривається як явище, обумовлене рядом складних взаємозалежних факторів. Але кожне підприємство має свої специфічні причини, пов'язані з умовою праці на ньому. Ось чому треба уважно стежити за збиранням матеріалу, на основі якого провадяться спостереження, а також робляться висновки для вжиття заходів, спрямованих на зниження плінності кадрів.

## ШЛЯХИ ЗНИЖЕННЯ ПЛІННОСТІ КАДРІВ

*С. Д. Біляцький*

Одним із значних резервів зростання ефективності виробництва є зменшення плінності робочої сили і створення постійних кадрів. Питанню плінності робочих кадрів тепер приділяється велика увага, але поки що в економічній літературі немає визначення єдиного поняття плінності. У визначенні плінності



можна виділити три основних напрямки: 1) деякі автори ото-тожнюють її з загальною кількістю робітників, які звільнилися з підприємства; 2) другі відносять до неї звільнення робітників за власним бажанням, за порушення трудової дисципліни, через непридатність до роботи та з інших причин; 3) треті підплинністю розуміють перехід робітників з одних підприємств на інші з метою наближення місця роботи до житла, одержання більших заробітків, прискорення одержання житла, а також звільнення за порушення трудової дисципліни. На нашу думку, підплинністю робочої сили слід розуміти позапланові переміщення, до яких відносяться звільнення робітників за власним бажанням, за порушення трудової і виробничої дисципліни, через непридатність до даної роботи, а також звільнення за свавільне залишення виробництва.

У цій статті розглядається рух робочої сили в цілому таплинність у промисловості Харківської області, а також на провідних промислових підприємствах Харкова. Слід відзначити, щомова йде про одну з серйозних проблем народного господарства. В умовах, коли в народному господарстві області має місце дефіцит робочої сили, щороку велика кількість трудящих переходить з одного підприємства на інше, що впливає на ефективність виробництва. Плинність робочої сили знижує темпи зростання продуктивності праці, погіршує трудову дисципліну, негативно позначається на стані охорони праці і техніці безпеки.

Тільки за дев'ять місяців 1969 р. з промислових підприємств області звільнилося за власним бажанням 10,5% всієї середньосписочної кількості робітників, зайнятих у промисловості і 19,3% — в будівництві.

Відділом Харківського облвиконкому по використанню трудових ресурсів на протязі 1968—1969 рр. було обслідувано 269 підприємств будівельних та інших організацій в 13 районах області і трьох районах Харкова, де за цей період звільнилось за власним бажанням 20 712 чоловік. Обслідування показали, щоплинність завдає великого економічного збитку народному господарству області. Щоб його скоротити, треба уважно розібратися в причинах плинності і чітко уявити собі, які втрати вона спричиняє. Основні причини звільнення за характером їх виникнення можна віднести до таких груп (див. табл. 1).

Наведені дані свідчать, що головною причиною звільнення за власним бажанням (майже 50% звільнених) є незадоволеність умовами і організацією праці. Це перш за все стосується старих підприємств, де значна ще питома вага ручної праці, щоспонукає робітників переходити на нові підприємства. Багато звільнених вважають неприємною роботу, пов'язану з підняттям великої ваги, шумну та ін., тобто ставлення робітників до хибстало більш критичним, нетерпимим, ніж 10—15 років тому. Трудові нахили сучасного робітника включають матеріальні, мо-



Таблиця 1

| Групи                                                    | Всього звільнилось за власним бажанням |      | В тому числі                               |      |                                            |      |
|----------------------------------------------------------|----------------------------------------|------|--------------------------------------------|------|--------------------------------------------|------|
|                                                          |                                        |      | з підприємств, будов і організацій Харкова |      | з підприємств, будов і організацій області |      |
|                                                          | чол.                                   | %    | чол.                                       | %    | чол.                                       | %    |
| I. Виробничо-економічні                                  |                                        |      |                                            |      |                                            |      |
| 1. Погана організація виробництва                        | 4684                                   | 22,6 | 201                                        | 2,6  | 4483                                       | 34,2 |
| 2. Одноманітний характер роботи                          | 109                                    | 0,5  | —                                          | —    | 109                                        | 0,8  |
| 3. Незадоволеність розміром заробітку . . . . .          | 4494                                   | 21,7 | 2481                                       | 32,7 | 2013                                       | 15,3 |
|                                                          | 9287                                   | 44,8 | 2682                                       | 32,3 | 6605                                       | 50,3 |
| II. Житлово-побутові                                     |                                        |      |                                            |      |                                            |      |
| 1. Нестача або відсутність жилої площі . . . . .         | 4465                                   | 21,6 | 2484                                       | 32,7 | 1981                                       | 15,1 |
| 2. Віддаленість житла від роботи .                       | 1795                                   | 8,7  | 734                                        | 9,7  | 1061                                       | 8,1  |
| 3. Відсутність ясел, дитсадків .                         | 299                                    | 1,4  | 46                                         | 0,6  | 253                                        | 1,8  |
|                                                          | 6559                                   | 31,7 | 3264                                       | 42,9 | 3295                                       | 25,1 |
| III. Особисті, сімейні обставини                         |                                        |      |                                            |      |                                            |      |
| 1. Одруження, народження дитини                          | 1418                                   | 6,8  | 669                                        | 8,8  | 749                                        | 5,7  |
| 2. Зміна місця проживання . . . .                        | 2186                                   | 10,5 | 667                                        | 8,8  | 1519                                       | 11,6 |
|                                                          | 3604                                   | 17,4 | 1336                                       | 17,6 | 2268                                       | 17,3 |
| IV. Моральні, пов'язані із зростанням культурних запитів |                                        |      |                                            |      |                                            |      |
| 1. Незадоволеність професією                             | 767                                    | 3,7  | 169                                        | 2,2  | 598                                        | 4,6  |
| 2. Відсутність перспектив дальшого зростання . . . . .   | 219                                    | 1,1  | 91                                         | 1,2  | 128                                        | 0,9  |
| 3. Погані взаємовідносини з керівництвом . . . . .       | 93                                     | 0,5  | 20                                         | 0,3  | 73                                         | 0,6  |
| V. Інші причини                                          | 183                                    | 0,9  | 32                                         | 0,4  | 151                                        | 1,2  |
|                                                          | 1262                                   | 6,1  | 312                                        | 4,2  | 950                                        | 7,2  |

Всього . . . 20712 | 100,0 | 7594 | 100,0 | 13118 | 100,0

Ральні, творчі, естетичні потреби і, якщо випустити з уваги хоч одну з них, у людини з'являється незадоволеність.

На багатьох підприємствах для вивчення причинплинності почали проводити соціологічні дослідження, на основі яких вжи-



вають дійові заходи по усуненню недоліків в організації праці. Значних успіхів у скороченні плінності робочих кадрів через погану організацію виробництва в 1969 р. домоглися колективи заводів «Південкабель», 8-ДПЗ, ПТО ім. В. І. Леніна. Вони широко застосовують передовий досвід роботи з кадрами, вишукують нові форми роботи з людьми, враховуючи місцеві умови.

Друга важлива причина плінності кадрів — незадоволеність житлово-побутовими умовами (31,7% від загальної кількості обстежуваних). Незважаючи на те, що в нашій країні провадиться величезне житлове і культурно-побутове будівництво, повна забезпеченість населення житлом, дитячими закладами, підприємствами культурно-побутового обслуговування ще не досягнута, а це викликає плінність кадрів. Актуальною проблемою в Харкові стає розміщення житлових масивів. Як правило, нові житлові квартали будуються на околиці міста (Салтівський масив, район аеропорту та ін.) і в багатьох випадках виділена підприємству площа знаходиться на значній віддалі.

Тому робітники і службовці, які одержали квартири в таких віддалених районах, переходять на підприємства, розташовані ближче до житла. З цим пов'язані і такі мотиви, як рух міського пасажирського транспорту.

При аналізі причин, що сприяють посиленню плінності, звертає на себе увагу такий фактор, як інформація підприємств, будов та інших організацій про потребу в робочій силі, яка оголошується по радіо, телебаченню і публікується в газетах. В умовах дефіциту робочої сили підприємства невинновато підвищують пільги тільки-но прийнятим робітникам, сприяючи тим самим переманюванню частини робітників з інших підприємств.

На початку 1969 р., з метою вирішення питання про організацію упорядкування, цілеспрямованої і обґрунтованої інформації підприємств про потребу в робочій силі, в Харкові був організований госпрозрахунковий пункт інформації про потребу підприємств і будов у робочій силі. За цей період послугами пункту інформації користувалося більше 700 підприємств і організацій, які в цілому схвалили його роботу. Із створенням пункту інформації була значною мірою ліквідована можливість «переманювання» робітників, що дозволило поряд з іншими заходами, здійснюваними на підприємствах, знизити плінність робочої сили в 1969 р. порівняно з 1968 р. Так, по групі головних підприємств міста, на яких зайнято близько треті всіх робітників промисловості області, за дев'ять місяців 1969 р. порівняно з аналогічним періодом 1968 р. плінність робочої сили знизилась на 2,4%, що дорівнює зменшенню числа робітників, звільнених за власним бажанням в цьому році, на 2298 чоловік.

На окремих підприємствах зміна плінності (за дев'ять місяців) робочої сили характеризується такими даними (табл. 2):



Таблиця 2

| Заводи                           | Абсолютна плинність,<br>чол. | В тому числі звільнено |                                  | Коефіцієнт плинності |         | Відхилення 1969 р.<br>проти 1968 р. |
|----------------------------------|------------------------------|------------------------|----------------------------------|----------------------|---------|-------------------------------------|
|                                  |                              | за особистим бажанням  | за порушення трудової дисципліни | 1969 р.              | 1968 р. |                                     |
| „Електромашина“ . . . . .        | 312                          | 299                    | 13                               | 13,6                 | 12,9    | 0,7                                 |
| „Південкабель“ . . . . .         | 78                           | 71                     | 7                                | 4,4                  | 10,1    | — 5,7                               |
| Електромеханічний . . . . .      | 790                          | 735                    | 55                               | 9,0                  | 9,4     | — 0,4                               |
| Електротехнічний . . . . .       | 252                          | 225                    | 27                               | 9,3                  | 10,5    | — 1,2                               |
| „Електроважмаш“ . . . . .        | 693                          | 649                    | 44                               | 10,8                 | 11,0    | — 0,2                               |
| „Електроверстат“ . . . . .       | 180                          | 160                    | 20                               | 7,2                  | 16,0    | — 8,8                               |
| Верстатобудівельний . . . . .    | 226                          | 200                    | 26                               | 7,2                  | 8,0     | — 0,8                               |
| Холодильних машин . . . . .      | 408                          | 396                    | 12                               | 13,6                 | 21,1    | — 7,5                               |
| „Кондиціонер“ . . . . .          | 374                          | 348                    | 26                               | 14,5                 | 13,2    | + 1,3                               |
| „Червоний Жовтень“ . . . . .     | 123                          | 107                    | 16                               | 12,7                 | 14,4    | — 1,7                               |
| „Світло шахтаря“ . . . . .       | 254                          | 214                    | 40                               | 6,0                  | 5,1     | 0,9                                 |
| ХТЗ . . . . .                    | 2156                         | 2053                   | 103                              | 8,9                  |         |                                     |
| ПТО ім. Леніна . . . . .         | 75                           | 66                     | 9                                | 3,8                  | 10,1    | — 6,3                               |
| Турбінний . . . . .              | 351                          | 326                    | 25                               | 7,3                  | 6,3     | 1,0                                 |
| Велозавод . . . . .              | 527                          | 479                    | 48                               | 12,7                 | 12,4    | 0,3                                 |
| 8-ДПЗ . . . . .                  | 183                          | 181                    | 2                                | 2,4                  | 13,2    | — 10,8                              |
| „Поршень“ . . . . .              | 252                          | 215                    | 37                               | 11,8                 | 8,1     | + 3,7                               |
| Моторобудівельний „Серп і молот“ | 1482                         | 1370                   | 112                              | 11,9                 | 14,5    | — 2,6                               |
| Всього . . . . .                 | 8716                         | 8094                   | 622                              | 9,1                  | 11,5    | — 2,4                               |

Характерно, що при переході робітників з одних підприємств на інші витрачається значна кількість часу на пошуки роботи. Як показало опитування осіб, що звільняються і йдуть на інші підприємства Харкова, ці витрати часу становлять в середньому 24—26 днів. Часта плинність робітників зв'язана із зміною спеціальності або виду занять. Так, з числа опитаних осіб, які поступили на роботу, тільки 17,2% зберегли свою професію. Робітники на протязі двох-чотирьох місяців навчаються новим професіям, а це, в свою чергу, зв'язано із зниженою продуктивністю праці, з витратами значних коштів (оплата робітників та інструкторів за період навчання).

Слід відзначити, що підприємства не доодержують значну кількість продукції в результаті зниження продуктивності праці робітників, які подали за два тижні заяву про звільнення, бо у них, і це природно, знижується інтерес до роботи.



Аналіз причин плинності кадрів дає змогу визначити шляхи, спрямовані на закріплення робітників та службовців на підприємствах і будовах області:

1. Удосконалення організації праці.
2. Поліпшення умов житла й побуту робітників.
3. Удосконалення законодавчих заходів по закріпленню кадрів.
4. Для ліквідації такої причини звільнення з підприємства, як незадоволення професією, треба, на наш погляд, створити в кожному цеху громадські відділи кадрів, бюро, групи, завданням яких є ознайомлення з новими робітниками, з'ясування заздалегідь причини звільнення і запобігання звільненням, ліквідація непорядків у виробництві спільно з робітниками і адміністрацією цеху, підприємства.

5. Застосовувати до прогульників, порушників трудової та виробничої дисципліни заходи, зв'язані не тільки з моральною стороною (оголошення, догани, розгляд на товариських судах), але й з матеріальною (позбавлення повністю або частково премії, переведення на нижчеоплачувану роботу та ін.).

6. Треба періодично переглядати норми виробітку і розцінки на різні роботи, стежити за впровадженням нового в оплаті праці, збільшувати частину технічно обґрунтованих норм.

Все це скоротить плинність робітників через незадоволеність розміром заробітку.

7. Необхідно внести відповідні зміни в статистичну звітність промислового підприємства про виконання плану по праці або в інструкцію про складання її за правильним обліком тимчасово працюючих.

Всі ці заходи дозволять зменшити плинність робочої сили і стануть приводом до кращого закріплення, створення стійких кадрів.

Належної уваги заслуговує досвід роботи Московської міської Ради депутатів трудящих ММСПС і служб системи трудових ресурсів по скороченню плинності кадрів на підприємствах і організаціях Москви. Починаючи з січня 1970 р., тут оголошена рішуча боротьба з порушниками трудової і виробничої дисципліни, прогульниками. При кожному райвиконкомі створено депутатські комісії по трудовлаштуванню населення. Особи, звільнені за порушення трудової дисципліни, а також ті, хто змінив на протязі року більше двох підприємств, приймаються на роботу тільки за рекомендацією цих органів. Перші результати в цьому напрямку цілком позитивні — плинність кадрів значно скоротилась.

Проблема плинності кадрів багатогранна. Вона має економічну, соціальну і правову сторони і, відповідно, різноманітні шляхи скорочення плинності робочої сили.



## В. І. ЛЕНІН ПРО СОЦІАЛІСТИЧНУ ДИСЦИПЛІНУ ПРАЦІ

П. Я. Шумський

Суспільне виробництво неможливе без погодженості трудових зусиль усіх членів виробничого колективу. Таку погодженість забезпечує трудова дисципліна. Відповідно до історичного типу власності на основні знаряддя виробництва в суспільстві формується властивий йому історичний тип дисципліни праці. Приватній власності на засоби виробництва відповідає дисципліна, спрямована на догоду експлуататорам, дисципліна палочна, дисципліна голоду, ненависна трудящим, як і вся система відносин експлуатації. Тому в процесі експропріації експропріаторів, при встановленні соціалістичної власності та соціалістичної системи господарства, робітники націоналізованих підприємств почали створювати нову трудову дисципліну.

Складному і відповідальному процесові становлення нової соціалістичної дисципліни праці В. І. Ленін приділяв постійну увагу з перших днів існування соціалістичної держави. Уже в грудні 1917 р. в проекті декрету про націоналізацію банків і необхідні в зв'язку з цим заходи В. І. Ленін робить висновок, що «робітники і службовці націоналізованих підприємств зобов'язані напружувати всі сили і вживати надзвичайних заходів для поліпшення організації роботи, зміцнення дисципліни, піднесення продуктивності праці» [1, 26, 350—351]. Така вимога виходила з досвіду виробничої діяльності соціалістичних підприємств, що робили перші кроки свого розвитку. Ця ленінська вказівка своєчасно допомогла робітничому класу подолати погляди синдикалізму, що мали певне поширення на той час у робітничому середовищі.

За оцінкою Леніна у суспільному виробництві вирішальним фактором є піднесення продуктивності праці. «Продуктивність праці, — писав він, — це, кінець кінцем, найважливіше, найголовніше для перемоги нового суспільного ладу» [1, 29, 379]. Ця закономірність знайшла практичне втілення в практиці соціалістичного будівництва нашого народу.

Соціалістична організація праці відкриває небачені раніше можливості для піднесення продуктивності суспільної праці. Перевага соціалістичного суспільства яскраво виявляється у зростанні продуктивності праці. Так, у 1967 р. порівняно з 1913 р. продуктивність праці за рік у розрахунку на одного працюючого в промисловості нашої країни підвищилася майже в 16 разів; на залізничному транспорті — у 10 разів, і це при скороченні водночас тривалості робочого дня [5, 158]. Перевага соціалістичного виробництва ще більше виявляється у темпах піднесення продуктивності праці. Досягнення соціалістичного господарства у цьому відношенні дуже значні. У порівнянні з 1913 р. продуктив-



ність праці робітників промисловості СРСР у 1966 р. складала 1528%, у США — 383, у Франції — 287, в Англії — 194% [5, 158].

У перші роки радянської влади боротьба за нову дисципліну праці була тісно пов'язана з організацією соціалістичного виробництва в цілому [див. 3, 4, 6].

З усією рішучістю В. І. Ленін наполягав на необхідність додержання високої дисципліни праці в умовах боротьби за збереження завоювань соціалістичної революції, підкреслюючи, «що перед нами або загибель, або самодисципліна, організація і можливість захищатися» [1, 27, 358]. Ця думка була зрозумілою для передових робітників, і вони здійснили єдино правильний вибір, пішли шляхом підвищення організованості й зміцнення самодисципліни в справі налагодження виробництва.

У ті роки в країні сільське населення складало більшість. Тому в лавах робочого класу було багато виходців з селян. Виявлення ідеології дрібної буржуазії значно перешкоджало подоланню наслідків минулого. Особливу небезпеку тоді являли всілякі ухили від генеральної лінії партії в боротьбі за зміцнення соціалістичної економіки та радянського ладу в цілому. Ухильники виступали проти організованості та дисципліни. Вони намагалися дезорганізувати лави робітничого класу. В цих умовах В. І. Ленін очолив боротьбу партії та уряду по розкриттю капітулянтської суті ухильників усіх мастей. Він затаврував ганьбою «лівих комуністів», які своїм опором проти дисципліни в робітничому середовищі відреклися від комунізму [1, 27, 308].

Нова дисципліна праці запроваджувалася при участі широких робітничих мас. Не всі завдання по підвищенню організованості вирішувалися однаково вміло. Іноді пошуки необхідних рішень здійснювалися у численних і тривалих дебатах як у пресі, так і безпосередньо на мітингах, в тому числі у робочий час. На одному з заводів Петрограда у травні 1918 р. на мітинги було затрачено 13 робочих днів [3, 57].

З метою забезпечення відповідного поєднання всіх форм виявлення демократизму з доцільною централізацією управління В. І. Ленін у роботі «Чергові завдання Радянської влади» ставить складні завдання по зміцненню трудової дисципліни. «Треба закріпити те, що ми самі відвоювали, що ми самі декретували, узаконили, обговорили, намітили, — закріпити, — пише він, — в тривкі форми *повсякденної трудової дисципліни*. Це — найтрудніше, але й найвдячніше завдання, бо тільки розв'язання його дасть нам соціалістичні порядки. Треба навчитися з'єднувати разом бурхливий, що б'є весняною повінню, виходить з усіх берегів, мітинговий демократизм трудящих мас із залізною дисципліною під час праці, з *безсуперечним підкоренням* — волі однієї особи, радянського



керівника, під час праці. Ми цього ще не навчилися. Ми цього навчимося» [1, 27, 236].

Спираючись на досвід соціалістичного будівництва, В. І. Ленін приходить до висновку, що досягнуті успіхи у формуванні пролетарської дисциплінованості необхідно дбайливо охороняти від численних спроб розхитати її, паралізувати волю, до перемоги пропагандою і практикою дрібнобуржуазної розпущеності та анархізму.

Соціалістична трудова дисципліна — це дисципліна товариської взаємодопомоги, вона виробляється мільйонами трудящих. Провідна роль в цьому належить передовій частині трудящих — робітникам, які пройшли школу виховання дисципліни на підприємствах великої індустрії. Неорганізованість, безвідповідальне ставлення до праці, що виявляється у вигляді прогулів та в інших формах, частіше допускають ті, що вийшли з середовища дрібних власників, особи, які перебувають під впливом дрібновласницької ідеології.

Звертаючись до делегатів з'їзду робітників скло-фарфорового виробництва, В. І. Ленін говорив: «Свідомі робітники знають, що якби ви, робітники, не проявили цієї дисципліни досі, то нас могла б чекати доля Угорщини. Нехай товариші це пам'ятають і добується у себе на місцях повного підпорядкування всіх одному основному завданню: треба зжити, треба якомога скоріше кінчити з цим проклятим лозунгом: кожний — за себе, один бог за всіх. Треба пролетарську трудову дисципліну довести до найвищої міри напруження, і тоді ми будемо непереможні» [1, 31, 97].

Трудящі країни соціалізму на власному досвіді переконалися в тому, що їх сила в згуртованості навколо свого авангарду — Комуністичної партії та уряду. Цей досвід вчить ще й іншому — розрізнення зусиль, недисциплінованість веде до послаблення їх сил до невдач у боротьбі за свої ідеали.

Саме цим пояснюється намагання ідеологів імперіалізму отруїти свідомість трудящих антинародною демагогією, що має на меті підмінити принцип єдності та згуртованості трудящих горезвісним плюралізмом з різними опозиційними течіями, що захищають інтереси найбільш реакційних кіл імперіалізму. Але можна з впевненістю стверджувати, що всі спроби ідеологів імперіалізму приречені на повний і ганебний провал.

Трудящі нашої країни, усього табору соціалізму в день 100-річчя з дня народження В. І. Леніна дали урочисту клятву, що вони і надалі підуть шляхом, який вказав В. І. Ленін. Вони йшли і будуть йти шляхом постійного вдосконалення самодисципліни всіх своїх загонів.

Виховання соціалістичної дисципліни праці — важке і складне завдання. «На швидкі успіхи в цьому ми не претендуємо, не розраховуємо, — пише В. І. Ленін. — Ми знаємо, що ця справа



займе цілу історичну епоху. Ми почали ту історичну епоху, коли... в масах добровільно, з їх власного почину, росте свідомість того, що вони цю основу на експлуатації і рабстві трудящих дисципліну повинні замінити не за вказівкою з гори, а за вказівкою свого життєвого досвіду, замінити новою дисципліною об'єднаної праці, дисципліною об'єднаних організованих робітників і трудових селян... Це завдання гігантської трудності, але зате і завдання вдячне, тому що лише тоді, коли ми розв'яжемо його практично, лише тоді буде забито останній цвях у труну капіталістичного суспільства, яке ми ховаємо», [1, 27, 370].

Працівники підприємств промисловості і сільського господарства добре розуміють, що їм випало почесне завдання — створити більш високий тип суспільної організації праці у порівнянні з капіталістичним. Це — комуністична організація суспільної праці, першим кроком до якої є соціалізм. Вони усвідомлюють, що комуністична організація праці тримається і далі буде триматися на свідомій дисципліні трудящих.

Радянські люди уважно ставляться до паростків нового в соціалістичній організації праці, як того вимагав В. І. Ленін. У масовому русі за удосконалення соціалістичної організації праці, за втілення нової трудової дисципліни практика відбирає і закріплює найбільш життєздатні з них. Велична творча робота по удосконаленню належної самодисципліни здійснюється від перших суботників до ударництва, від стаханівського руху до руху за комуністичну працю.

На шляху зміцнення соціалістичної дисципліни праці можливі й окремі невдачі. «Хиби, помилки, промахи в такій новій, такій важкій, такій великій справі неминучі. Хто боїться труднощів будівництва соціалізму, хто дає себе залякати ними, хто вдається в розпач або малодушну розгубленість, той не є соціаліст.

Будувати нову дисципліну праці, будувати нові форми суспільного зв'язку між людьми, будувати нові форми і прийоми залучення людей до праці, — це робота багатьох років і десятиріч» [30, 469—470].

Найбільш яскравим виразом і прямим доказом формування нового, комуністичного ставлення до праці є систематичне зниження випадків прогулів та цілозмінних простоїв. Якщо у 1928 р. невихід на роботу з неповажних причин та цілозмінні простой складали 7,7 дня на одного працюючого на рік у промисловості, то у 1940 р. вони становили 1,7 дня, а у 1966 р. вже 0,9 дня [5, 173].

Але В. І. Ленін ставить ще більші завдання. «Ми будемо працювати, щоб витравити прокляте правило: «кожний за себе, один бог за всіх», щоб витравити звичку вважати працю тільки повинністю і правомірною тільки оплачену за певною нормою



працю. Ми будемо працювати, щоб вкоренити в свідомість, у звичку, в повсякденний побут мас правило: «всі за одного і один за всіх», правило: «кожний по своїх здібностях, кожному по його потребах», щоб вводити поступово, але неухильно комуністичну дисципліну і комуністичну працю... Ми прийдемо до перемоги комуністичної праці» [1, 31, 99—100].

Однією з головних умов організації боротьби за виховання соціалістичної дисципліни праці В. І. Ленін вважає необхідність диференційованого підходу до вирішення завдань по її зміцненню. У статті «Як організувати змагання?» він говорить: «Тисячі форм і способів практичного обліку і контролю... повинні бути вироблені й випробувані на практиці... Різноманітність тут є запорука життєвості, порука успіху в досягненні спільної єдиної мети... Чим різноманітніший, тим кращий, тим багатший буде загальний досвід, тим вірніший і швидкий буде успіх соціалізму, тим легше практика виробить — бо тільки практика може виробити — *найкращі* прийоми і засоби боротьби» [1, 26, 370—371].

Досвідом трудових робітників соціалістичних підприємств відібрано заходи по вихованню і підтриманню соціалістичної дисципліни праці, що поєднують засоби переконання та заохочення із засобами примусу. У сучасних умовах будівництва комуністичного суспільства головними засобами є заходи переконання та матеріального заохочення до сумлінної праці. Що ж до засобів примусу, то вони є тільки допоміжними. Доцільне поєднання цих засобів забезпечується творчістю мас, що особливо виявляється при встановленні зобов'язань по колективному договору.

У повсякденній діяльності по удосконаленню соціалістичної організації праці колективи трудящих виходять з вказівок В. І. Леніна про необхідність доцільного поєднання матеріальних і моральних заохочень до сумлінної праці. У соціалістичному суспільстві матеріальні й моральні заохочення не протистоять, а доповнюють одне одного. Праця в нашому суспільстві водночас є і засобом до існування і духовною потребою, високим обов'язком перед суспільством. Л. І. Брежнев говорив, що було б невірно усе зводити до матеріальних заохочень, це збідніло б внутрішній світ радянської людини [див. 2].

Багата ленінська спадщина і наперед освітлюватиме шлях народів нашої країни у боротьбі за виконання величних планів створення нового суспільного ладу, в переході до комуністичної праці.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. В. І. Ленін. Твори, тт. 26, 27, 29, 30, 31.
2. Л. І. Брежнев. Речь на XIX конференции Московской городской организации КПСС. «Правда», 30 березня 1968 р.



3. Л. Б. Генкин. Становление новой дисциплины труда. Профиздат, М., 1967.

4. А. Е. Егорова. Профсоюзы в борьбе за победу Октября. Профиздат, М., 1960.

5. Труд в СССР. Стат. сборник. «Статистика», М., 1968.

6. И. Ш. Черномаз. Борьба рабочего класса Украины за контроль над производством. Изд-во ХГУ, 1958.

## **ПІДВИЩЕННЯ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ — ГОЛОВНИЙ ШЛЯХ ЗРОСТАННЯ РЕАЛЬНИХ ДОХОДІВ ТРУДЯЩИХ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ**

*В. М. Мозжухіна*

У соціалістичному суспільстві, де існує суспільна власність на засоби виробництва, основна частина сукупного доходу сім'ї робітників і службовців одержується на основі соціалістичного принципу розподілу за кількістю і якістю праці. Головним джерелом сукупного доходу сім'ї робітників і службовців є заробітна плата, яку одержують її члени за роботу на державних підприємствах, в установах та організаціях. Тепер в сімейних бюджетах робітників і службовців заробітна плата становить приблизно 70 процентів всіх їх доходів.

У матеріалах XXIII з'їзду КПРС підкреслюється, що саме поділ за працею є головним джерелом зростання реальних доходів трудящих на весь період поступового переходу від соціалізму до комунізму. Якщо за 1959—1965 рр. середньорічна оплата по праці зростала на 2,9% за рік, а суспільні фонди споживання — на 3,2%, то за 1966—1970 рр. середньорічний приріст як оплати по праці, так і суспільних фондів споживання становить не менше 3,8% [3, 55]. За чотири роки поточної п'ятирічки середньомісячна заробітна плата робітників і службовців у народному господарстві СРСР зросла майже на 22%. При цьому завдання збільшення середньої заробітної плати робітників та службовців і оплати праці колгоспників, передбачені Директивами XXIII з'їзду КПРС на 1970 рік, досягнуті вже в 1969 році. Збільшилися виплати населенню з суспільних фондів споживання, які в 1969 р. становили 59 млрд. крб. [2].

Зростання реальної оплати здійснюється головним чином за рахунок збільшення грошової заробітної плати. Прискорення темпів збільшення грошової заробітної плати — важлива умова підвищення її стимулюючої ролі в піднесенні продуктивності праці.

На 1966—1970 рр. було заплановано прискорене зростання заробітної плати в порівнянні з попередньою п'ятирічкою. Це прискорення в середньому становить не менше 30%.



На матеріалах Харківських заводів можна простежити, як відбувається прискорення темпів середньорічної грошової заробітної плати.

Таблиця 1

Динаміка зростання середньорічної заробітної плати промислово-виробничого персоналу ряду машинобудівних заводів м. Харкова<sup>1</sup>

| Заводи                              | 1965 р. в %<br>до 1960 р. |                          | 1966 р.<br>в %<br>до<br>1965 р. | 1967 р.<br>в %<br>до<br>1966 р. | 1968 р.**<br>в %<br>до<br>1967 р. | 1969р.**<br>в %<br>до<br>1968 р. |
|-------------------------------------|---------------------------|--------------------------|---------------------------------|---------------------------------|-----------------------------------|----------------------------------|
|                                     | всього                    | серед-<br>ньоріч-<br>ний |                                 |                                 |                                   |                                  |
| ХТЗ . . . . .                       | 113,5                     | 102,55                   | 101,7                           | 108,2                           | 107,0                             | 110,1                            |
| „Серп і молот“ . .                  | 118,3*                    | 103,4                    | 101,3                           | 103,9                           | 109,1                             | 109,6                            |
| 8 ДПЗ . . . . .                     | 119,6                     | 103,65                   | 102,6                           | 105,4**                         | 111,8                             | 102,6                            |
| Велозавод . . . .                   | 118,8                     | 103,5                    | 104,0                           | 104,5                           | 108,3                             | 108,3                            |
| „Поршень“ . . . .                   | 116,4                     | 103,0                    | 102,3                           | 101,7                           | 109,9                             | 110,1                            |
| „Світло шахтаря“ .                  | —                         | —                        | 103,0                           | 109,3**                         | 108,9                             | 102,4                            |
| „Електромашина“ .                   | 119,2                     | 103,5                    | 104,5                           | 106,5**                         | 106,9                             | 101,4                            |
| „Електроважмаш“ .                   | 112,7                     | 102,4                    | 102,3                           | 102,2                           | 104,8                             | 107,0                            |
| ХЕМЗ . . . . .                      | 115,8                     | 102,95                   | 102,0                           | 106,5**                         | 105,3                             | 107,0                            |
| „Кондиціонер“ . .                   | 111,3                     | 102,1                    | 102,7                           | 102,9**                         | —                                 | 104,0                            |
| Агрегатних вер-<br>статів . . . . . | 112,5                     | 102,4                    | 101,9                           | 106,5**                         | —                                 | 105,2                            |
| Турбінний . . . .                   | 119,3                     | 103,6                    | 101,7                           | 101,9**                         | 108,5                             | 102,2                            |

Примітки. \* Робітників.

\*\* З урахуванням виплат з фонду матеріального заохочення.

<sup>1</sup> Таблицю складено на основі річних звітів підприємств.

Таким чином, дані таблиці вказують на тенденцію прискорення темпів зростання грошової заробітної плати в поточній п'ятирічці в порівнянні з минулим. Дійсно, за 1960—1965 рр. середньорічний темп приросту заробітної плати по наведених машинобудівних заводах становив 2—3%, а за 1966—1969 рр.— 5—7%. Прискорення темпів зростання заробітної плати характерне насамперед для великих машинобудівних підприємств, таких як ХТЗ, «Серп і молот» та ін.

Так, на ХТЗ за 1960—1965 рр. середньорічний приріст заробітної плати становив 2,55%, за 1966 р. темп приросту становив — 1,7%, в 1967 р. — 8,2%, в 1968 р. — 7,0%, в 1969 р. — 10,1%. На заводі «Серп і молот» цей показник відповідно становив 3,4, 1,3, 3,9, 9,6%.

В останні роки заробітна плата зростала насамперед внаслідок збільшення премій і одноразових винагород з фонду матеріального заохочення, який створено з переведенням підприємств на нову систему планування та економічного стимулю-



вання. Заробітна плата працівників тепер залежить від поліпшення показників роботи підприємства в цілому. Чим більший прибуток воно одержує, чим вища якість продукції і краще використовуються виробничі фонди, тим більше коштів для додаткової оплати за працю, отже, повніше забезпечується поєднання інтересів кожного працівника з інтересами виробничого колективу і суспільства в цілому.

Важливим напрямком удосконалювання організації заробітної плати є встановлення науково обґрунтованих співвідношень між рівнем оплати праці різних категорій працюючих.

Наша соціалістична держава, спираючись на успіхи економіки, послідовно дбає про збільшення заробітної плати робітників і службовців, особливо про підвищення мінімального розміру заробітної плати, яка в останні роки зросла до 60 карбованців. Середньомісячна грошова заробітна плата робітників і службовців у народному господарстві також щороку збільшується. Якщо в 1966 р. вона становила 100,2 крб., а разом з виплатами і пільгами за рахунок суспільних фондів споживання — 134,2 крб. [1, 555], то в 1969 р. вона відповідно становила 117 і 157 крб. [2, 2].

Були підвищені ставки верстатників у середньому на 15%.

Поряд з цим слід відзначити, що в промисловості за останні роки відбулося невинуватене зближення заробітної плати інженерно-технічних працівників і робітників, що викликано в основному недоліками в організації оплати праці і тарифно-окладної системи. Темпи зростання заробітної плати інженерно-технічних працівників з 1960 по 1967 рр. істотно відставали від темпів збільшення заробітної плати робітників. По промисловості СРСР в цілому середньомісячна заробітна плата робітників виросла з 89,9 крб. в 1960 р. до 104,4 крб. в 1966 р., тобто на 16,2% [4, 139]. За цей же час заробітна плата інженерно-технічних працівників збільшилася з 133 крб. до 150,1 крб., тобто на 12,8% [4, 139]. Аналогічне становище в машинобудівництві та металообробці. У 1966 р. порівняно з 1960 р. заробітна плата робітників зросла на 14,1%, а заробітна плата інженерно-технічних працівників — на 9,3% [4, 141]. Те ж саме можна сказати про заробітну плату робітників та інженерно-технічних працівників машинобудівних заводів м. Харкова. На ХТЗ в 1965 р. порівняно з 1960 р. заробітна плата робітників збільшилася на 12,2%, велозаводі — на 19,5%, «Електромашини» — на 13%. Заробітна плата інженерно-технічних працівників за цей же час на цих заводах відповідно підвищилася на ХТЗ — на 8,4%, велозаводі — на 3,1%, «Електромашини» — на 9,2%. Така сама тенденція в основному спостерігалася в 1966—1969 рр. Наприклад, на велозаводі середньорічна заробітна плата робітників у 1969 р. в порівнянні з 1968 р. виросла на 9,1%.



а інженерно-технічних працівників — на 4,5%<sup>1</sup>. Це ж саме характерно і для ряду інших заводів. Можна зробити висновок, що відбулося зближення рівней середньорічної заробітної плати робітників та інженерно-технічних працівників. Наприклад, у 1960 р. по промисловості країни в цілому заробітна плата інженерно-технічних працівників перевищувала заробітну плату робітників на 48%, а в 1966 р. — на 43%, в тому числі в машинобудівництві і металообробці відповідно на 40,9 і 34,9%<sup>2</sup>.

Про зближення рівнів середньорічної заробітної плати робітників і інженерно-технічних працівників свідчать дані по ряду машинобудівних заводів м. Харкова.

Таблиця 2

Співвідношення рівнів середньорічної заробітної плати робітників, ІТП та службовців на заводах м. Харкова (заробітна плата робітників — 100%)<sup>3</sup>

| Заводи                              | 1960 р. |                | 1966 р. |               | 1968 р. |                | 1969 р. |                |
|-------------------------------------|---------|----------------|---------|---------------|---------|----------------|---------|----------------|
|                                     | ІТП     | Служ-<br>бовці | ІТП     | луж-<br>бовці | ІТП     | Служ-<br>бовці | ІТП     | Служ-<br>бовці |
| 8-ДПЗ . . . . .                     | 146,6   | 84,5           | 160,1   | 88,2          | 135,3   | 81,1           | 123,8   | 71,0           |
| Велозавод . . . . .                 | 140,0   | 90,4           | 125,3   | 85,3          | 121,6   | 85,2           | 116,4   | 81,4           |
| „Поршень“ . . . . .                 | —       | —              | 128,9   | 78,4          | 136,4   | 86,6           | 134,6   | 79,4           |
| „Світло шахтаря“ . . . . .          | —       | —              | 113,9   | 70,3          | 110,0   | 71,3           | 110,0   | 72,7           |
| „Електромашина“ . . . . .           | 118,0   | 77,0           | 79,6    | 50,1          | 125,1   | 75,8           | 114,8   | 74,8           |
| „Електроважмаш“ . . . . .           | 122,3   | 75,0           | 120,9   | 70,0          | 107,6   | 69,8           | 111,0   | 73,0           |
| ХЕМЗ . . . . .                      | 131,8   | 71,1           | 106,9   | 63,0          | 108,6   | 64,9           | 115,4   | 68,5           |
| „Кондиціонер“ . . . . .             | 159,5   | 96,3           | 118,0   | 84,3          | 137,0   | 97,7           | 133,3   | 91,1           |
| Агрегатних верста-<br>тів . . . . . | 211,8   | 68,4           | 117,6   | 82,1          | 136,2   | 95,4           | 130,1   | 93,7           |
| Верстатний . . . . .                | —       | —              | 105,9   | 73,6          | 117,9   | 81,7           | 111,1   | 76,7           |
| Турбінний . . . . .                 | 118,4   | 68,4           | 100,7   | 59,2          | 108,2   | 65,1           | 100,    | 58,5           |

Так, на 8-ДПЗ в 1960 р. середньорічна заробітна плата інженерно-технічних працівників у процентах до середньорічної заробітної плати робітників складала 146,6, в 1966 р. — 160,1, в 1968 р. — 135,3, в 1969 р. — 123,8. На велозаводі це співвідношення відповідно було таким: 140,0, 125,3, 116,4%. На заводі «Світло шахтаря» в 1966 р. заробітна плата інженерно-технічних працівників перевищувала заробітну плату робітників на 13,9%; в 1968 і 1969 рр. — на 10%. На заводі «Кондиціонер» це перевищення складало: в 1960 р. — 59,5%, в 1966 р. — 18%, в 1968 р. — 37% і в 1969 р. — 33,3% і т. д.

Аналіз темпів зростання грошової заробітної плати, співвідношення її рівнів по різних категоріях працюючих — важ-

<sup>1</sup> Розраховано на основі річних звітів заводів.

<sup>2</sup> Розраховано на основі даних [4, 139, 141].

<sup>3</sup> Таблицю складено на основі річних звітів підприємств.



лива умова вивчення структури бюджетів робітників, інженерно-технічних працівників і службовців.

У стислій за обсягом статті немає змоги докладно розглянути всі причини зближення рівнів заробітної плати робітників, інженерно-технічних працівників і службовців. Наведемо лише головні. Зближення рівнів заробітної плати обумовлено, по-перше, підвищенням культурно-технічного рівня робітників, по-друге, викликано недоліками в організації заробітної плати по категоріях працюючих.

Надалі збільшення фондів матеріального заохочення підприємств у поєднанні з удосконаленням тарифно-окладної системи дозволить встановити такі співвідношення між рівнями заробітної плати, які б стимулювали підвищення культурно-технічного рівня всіх категорій працюючих.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Народное хозяйство СССР в 1968 году. «Статистика», М., 1969.
2. «Правда», 25 січня 1970 р.
3. В. А. Р ж е ш е в с к и й. Труд в новой пятилетке. «Экономика», 1967.
4. Труд в СССР. Стат. сборник. «Статистика», М., 1968.

### ВЗАЄМОВІДНОСИНИ ПІДПРИЄМСТВ З БЮДЖЕТОМ І ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЇХ УДОСКОНАЛЕННЯ

*А. О. Литвин*

Здійснювана в нашій країні економічна реформа дозволяє більш повно використати переваги соціалістичної системи господарювання. Досить сказати, що тільки при переведенні на нову систему планування і економічного стимулювання підприємствами було взято додаткових зобов'язань понад раніше встановлені плани і фактично реалізовано продукції більше ніж на 9 млрд. крб. і одержано додатково прибутку 3 млрд. крб., з яких один млрд. крб. надійшов у бюджет.

На сучасному етапі розвитку радянської економіки грудневим (1969 р.) Пленумом ЦК КПРС перед всіма галузями народного господарства поставлені нові важливі завдання, пов'язані насамперед з повною мобілізацією і використанням внутрігосподарських резервів. У практичному здійсненні цих завдань виключно великого значення набуває реконструкція фінансових джерел і даліше удосконалення взаємовідносин з бюджетом.

За останні роки в економічній літературі широко висвітлювались питання удосконалення механізму реформи, але зовсім мало уваги приділялось проблемі забезпечення повного і своєчасного надходження від підприємств і господарських органі-



зацій платежів у бюджет. Більше того, деякі економісти вносили пропозиції, здійснення яких в тій чи іншій мірі скорочувало б ресурси бюджету.

Перебудова системи платежів підприємств у бюджет, збільшення обсягу власних джерел у фінансуванні капіталовкладень і формуванні оборотних коштів дещо скоротили перерозподільні функції бюджету, але разом з тим підвищили їх якісне значення.

За бюджетом зберігається його роль як основного фінансового плану держави.

З розвитком нових методів господарювання дедалі зростає значення таких джерел доходів бюджету, як плата за фонди, фіксовані платежі і внески вільного залишку прибутку. В 1970 р. з загальної суми надходжень в Державний бюджет СРСР від соціалістичного господарства 131,3 млрд. крб. нові види платежів становитимуть 39 млрд. крб., тобто майже 30% надходжень.

Разом з тим структуру цих платежів не можна визнати досконалою.

У загальному обсягу платежів підприємств, що працюють по новому, питома вага плати за фонди становить тільки 33,6%, фіксованих платежів — 6,4%, а внески вільного залишку прибутку — 60%. Плата за фонди надходить до бюджету незалежно від виконання підприємством плану нагромаджень, а вільний залишок прибутку цілком залежить від фінансових результатів його роботи. Тому зрозуміло, що високий рівень внесків вільного залишку прибутку містить в собі, в разі невиконання підприємством плану нагромаджень, реальну загрозу недобору платежів у бюджет по таких підприємствах. Наскільки серйозним є це питання, свідчить той факт, що тільки частиною підприємств Харківської області, які не виконали в 1969 р. плану нагромаджень, було надано платежів у бюджет понад 28 млн. крб.

Цілком правомірною є пропозиція про зменшення обсягу надходження вільного залишку прибутку за рахунок підвищення норм плати за фонди, більш широкої диференціації норм по галузях промисловості та скорочення пільг, що надаються підприємствам по платі за фонди. Зокрема, є недоцільним надання пільг по знов введених в дію основних фондах на весь нормативний строк освоєння.

Виходячи з інтересів бюджету, слід було б не стягувати плати за знов введені в дію виробничі фонди лише в тій частині, що припадає на фактичний період до строку їх освоєння.

Деякі економісти вносять пропозиції відмовитись від двоканальної системи розрахунків з бюджетом. Так, В. П. Баранкін і В. М. Тельний пропонують по підприємствах місцевої промисловості, які сплачують податок з обороту за ставками у про-



центах з обороту, встановити єдиний платіж — відрахування від прибутку, в якому поєднуються всі платежі, в тому числі податок з обороту. Цей платіж пропонується сплачувати за твердими ставками від вартості виробничих фондів та у вигляді вільного залишку прибутку [1, 10].

Безперечно, така система розрахунків з бюджетом створює вигідні умови для підприємств і дає можливість їм збільшувати фонди матеріального стимулювання. Проте, як визнають самі автори, рівень рентабельності, що регулюється податком з обороту, фактично буде необмежений, а підприємства «вживатимуть заходи до систематичного підвищення прибутковості, не думаючи про те, що підвищення рентабельності окремих виробів призведе до введення або підвищення ставок податку з обороту і відповідно — до вилучення нагромаджень підприємств місцевого підпорядкування у республіканський і союзний бюджети».

Практичне впровадження цієї пропозиції викличе скорочення доходів бюджету, з чим не можна погодитись, виходячи з загальнодержавних інтересів. Враховуючи, що значення податку з обороту в умовах економічної реформи зберігається на тривалий час, на нашу думку, слід не відмовлятися від цього важливого інструменту, а найбільш повно використати його стимулюючі функції. Зокрема, з метою заінтересованості виконкомів місцевих Рад депутатів трудящих у збільшенні випуску товарів народного споживання було б доцільним повністю залишити в їх розпорядженні податок з обороту по товарах, вироблених підприємствами місцевого підпорядкування понад встановлений план, а також по тих товарах, що виробляються підприємствами союзного і республіканського підпорядкування в рахунок додаткових завдань, встановлених місцевими керівними органами. Тільки в 1969 р. такі надходження по Харківській області становили 3,8 млн. крб., від яких за діючим порядком відрахувань в місцеві бюджети надійшло лише 380 тис. крб.

Зупинимось ще на одному питанні, яке стосується взаємовідносин підприємств з бюджетом. Мова йде про введення централізованого порядку розрахунків по платежах з прибутку через головні управління і міністерства. На нашу думку, в сучасних умовах господарювання платником повинно бути госпрозрахункове підприємство. Такий порядок забезпечує прямі зв'язки підприємств з бюджетом і створює умови для оперативного контролю з боку фінансових органів за їх фінансово-господарською діяльністю. Практика зарахування частини платежів підприємств республіканського підпорядкування безпосередньо в місцеві бюджети, яку було запроваджено в Українській РСР з 1963 р., позитивно позначались на організації фінансової роботи підприємств та на виконанні ними зобов'язань перед бюджетом.



## ЛІТЕРАТУРА

В. П. Баранкін, В. М. Тельний. Питання вдосконалення взаємовідносин промисловості з Державним бюджетом. НДІ Держплану УРСР, К., 1969.

## ШЛЯХИ РОЗШИРЕННЯ КОРОТКОСТРОКОВОГО КРЕДИТУВАННЯ У БУДІВНИЦТВІ

А. П. Прокопенко

В останні роки Комуністична партія і Радянський уряд прийняли ряд постанов, спрямованих на поліпшення планування капітальних вкладень, розробку і утвердження проектно-кошторисної документації, а також системи розрахунків за виконані будівельно-монтажні роботи.

Для підвищення ефективності будівельного виробництва, скорочення строків спорудження об'єктів і зниження вартості будівельно-монтажних робіт у будівництві здійснюється господарська реформа. У зв'язку з цим важливу роль повинні відіграти точне виконання договірних зобов'язань і добре організована система розрахунків за виконані роботи.

Якщо будівельна організація буде своєчасно реалізовувати свою продукцію за кошторисною вартістю, то вона зможе також своєчасно здійснити розрахунки з постачальниками за одержані матеріали і зроблені послуги. І навпаки, затримка замовниками плати підрядчику створює в останнього ускладнення в розрахунках з постачальниками і банком за позиками.

У вирішенні цих питань важливе значення має кредит банку, бо він створює можливість для будівельних організацій при тимчасовій нестачі оборотних засобів, необхідних для розрахунків, одержувавши їх від банку на умовах повернення. Кредит є не тільки джерелом поповнення засобів будівельних організацій і будов, а і методом здійснення контролю карбованцем.

Проте кредит у будівництві займає ще низьку питому вагу в джерелах утворення оборотних засобів порівняно з промисловістю, про що свідчать дані табл. 1 [1, 862].

З даних табл. 1 видно, що питома вага кредиту в джерелах утворення оборотних засобів у будівництві наполовину ниж-

Таблиця 1

| Галузі народного господарства | У % по залишку на кінець року |      |      |      |      |
|-------------------------------|-------------------------------|------|------|------|------|
|                               | 1950                          | 1960 | 1965 | 1966 | 1967 |
| Промисловість . . . . .       | 33,1                          | 39,2 | 42,6 | 43,3 | 44,4 |
| Будівництво . . . . .         | 23,1                          | 16,7 | 21,2 | 23,3 | 23,4 |



ча порівняно з промисловістю. Отже, контрольна функція кредиту у будівництві діє менше, ніж у промисловості.

Структура кредитів, що видаються будівельним організаціям Харківською обласною конторою Будбанку СРСР, характеризується такими даними [2] (в тис. крб.).

Таблиця 2

| Вид кредиту                                             | 1965 р. | 1966 р. | 1967 р. | 1968 р. |
|---------------------------------------------------------|---------|---------|---------|---------|
| На заготівлю матеріалів, конструкцій і блоків . . . . . | 9883    | 6907    | 5980    | 16619   |
| Під незакінчене виробництво . . . . .                   | —       | 1400    | 3366    | 6833    |
| На тимчасові потреби . . . . .                          | —       | 7200    | 5111    | 7150    |
| Розрахункові кредити . . . . .                          | 151723  | 183800  | 181252  | 212298  |

Ці дані показують, що основну питому вагу в короткострокових кредитах займають розрахункові кредити.

Подібне співвідношення окремих видів кредитів свідчить про те, що контроль карбованцем, який здійснюється за допомогою банківського кредиту, не охоплює всього кругообороту засобів будівельних організацій, зокрема він недостатній в галузі формування джерел, що перекривають витрати у виробництві. При цих умовах знижується ефективність і банківського кредиту, і контролю карбованцем.

Таке становище, як нам здається, пояснюється, в першу чергу, тим, що коло об'єктів і методи кредитування вже не відповідають рівню техніки і економіки будівельного виробництва.

Кредит у будівництві використовується зараз для задоволення потреб будівельних організацій, що виникають понад встановлені нормативами власні оборотні засоби. Такий порядок кредитування, з нашого погляду, є виправданим лише в галузях з різко вираженими сезонними умовами виробництва, постачання і збуту.

Будівельне виробництво втратило сезонний характер, організація постачання завдяки індустріалізації будівництва також покращилася. З цих причин питома вага кредиту у формуванні виробничих запасів у будівництві тепер низька. Так, питома вага кредиту у вартості виробничих запасів по будівельних організаціях комбінатів «Харківжитлобуд» і «Харківпромбуд», а також тресту «Південтрансбуд» характеризується такими показниками (в %), що наведені в табл. 3.

Для зміцнення кредитних зв'язків установ Будбанку з підпорядкованими організаціями і підвищення економічної ролі короткострокового кредиту слід розширити його застосування у сфері виробництва як джерела формування не тільки надпланових, але й постійних нормативних запасів.



Таблиця 3<sup>1</sup>

| Комбінати                  | 1967 р. | 1968 р. | 1969 р. |
|----------------------------|---------|---------|---------|
| „Харківжитлобуд“ . . . . . | 7       | 6       | 6       |
| „Харківпромбуд“ . . . . .  | 7       | 6       | 6       |
| „Південтрансбуд“ . . . . . | 12      | 21      | 24      |

Аналіз практики показує, що кредитування будівельних організацій під наднормативні залишки, а також формування нормативів оборотних засобів виключно за рахунок власних джерел нерациональне. При кредитуванні під наднормативні залишки немає постійної відповідності між вартістю об'єктів кредитування і сумою виданих кредитів, бо видають їх епізодично.

Для одержання кожної позики необхідно спочатку подавати до банку відомості про стан кредитованого об'єкту.

Основний недолік при кредитуванні у цьому випадку полягає в тому, що позика не сприяє руху кредитованих цінностей. Це підтверджується такими даними (табл. 4) в тис. крб.

Таблиця 4<sup>2</sup>

| Дата                | Комбінати       |                    |                  |                    | Трест            |                    |
|---------------------|-----------------|--------------------|------------------|--------------------|------------------|--------------------|
|                     | „Харківпромбуд“ |                    | „Харківжитлобуд“ |                    | „Південтрансбуд“ |                    |
|                     | норматив        | фактична<br>остача | норматив         | фактична<br>остача | норматив         | фактична<br>остача |
| На 1. I. 1969 р.    | 6092            | 9080               | 7564             | 8075               | 1375             | 2212               |
| На 1. II. 1969 р.   | 6034            | 9433               | 7564             | 8411               | 1350             | 2213               |
| На 1. III. 1969 р.  | 6034            | 9723               | 7564             | 9349               | 1350             | 2286               |
| На 1. IV. 1969 р.   | 6034            | 9841               | 7395             | 8961               | 1350             | 2446               |
| На 1. V. 1969 р.    | 6034            | 9980               | 7395             | 9081               | 1350             | 2574               |
| На 1. VI. 1969 р.   | 6034            | 9723               | 7395             | 9253               | 1207             | 2455               |
| На 1. VII. 1969 р.  | 6038            | 9453               | 7397             | 8831               | 1207             | 2381               |
| На 1. VIII. 1969 р. | 6038            | 9009               | 7397             | 9074               | 1207             | 2429               |
| На 1. IX. 1969 р.   | 6034            | 8963               | 7397             | 9223               | 1207             | 1994               |
| На 1. X. 1969 р.    | 6038            | 9453               | 7397             | 9014               | 1207             | 2032               |
| На 1. XI. 1969 р.   | 6038            | 9741               | 7551             | 9034               | 1379             | 2124               |
| На 1. XII. 1969 р.  | 6038            | 10180              | 7567             | 9322               | 1379             | 2347               |
| На 1. I. 1970 р.    | 6953            | 10407              | 7544             | 9891               | 1440             | 2273               |

З цих даних можна зробити висновок, що будівельні організації постійно мають великі наднормативні залишки кредитованих матеріальних цінностей, тобто кредит не впливає на їх зниження.

<sup>1</sup> Розраховано нами на основі звітних даних комбінатів і тресту.

<sup>2</sup> Звітні дані комбінатів і тресту за 1969 р.



Для забезпечення безперерйного ходу будівництва необхідно, щоб підрядні організації були наділені власними оборотними засобами в мінімальних розмірах, а для найбільш ефективного задоволення потреб у засобах будівельних організацій проводилось кредитування по обороту.

У відповідності з постановою Ради Міністрів СРСР від 4 жовтня 1965 р. кредитування по обороту повинно бути переважною формою взаємовідносин будівельних організацій з установами банку.

При кредитуванні будівельних організацій по обороту матеріальних цінностей у формуванні планових нормативних запасів і витрат поряд з власними оборотними засобами постійно бере участь банківський кредит.

Такий порядок кредитування забезпечить більш гнучке маневрування оборотними засобами, сприятиме зміцненню господарського розрахунку і посиленню контролю карбованцем.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Народное хозяйство СССР в 1967 году. Стат. ежегодник, «Статистика», М., 1968.
2. Отчетные данные Харьковской конторы Стройбанка за 1965—1968 гг.

### ОБОРОТНІ КОШТИ І ДЖЕРЕЛА ЇХ ФОРМУВАННЯ В МІСЦЕВІЙ ПРОМИСЛОВОСТІ

*Ю. А. Хаджинов*

Комуністична партія і Радянський уряд надають великого значення зростанню матеріального і культурного рівня радянського народу.

Важливу роль у піднесенні народного добробуту, забезпеченні населення товарами широкого вжитку відіграє місцева промисловість. Її продукція займає значну питому вагу в загальному обсягу промислового виробництва. За період 1965—1969 рр. випуск продукції в місцевій промисловості склав 6 млрд. крб., а зростання обсягу виробництва становило 13—14% щороку. На 20 підприємствах промисловості Харкова і області в 1969 р. виготовлено товарів для народних потреб на суму 38 592 тис. крб.

Для здійснення безперервного процесу виробництва місцевій промисловості, як і іншим галузям народного господарства, у відповідності з постановою Ради Праці і Оборони від 23 липня 1931 р., надаються власні оборотні кошти. Згідно з цією постановою, тимчасові потреби підприємств у грошових ресурсах повинні покриватися за рахунок кредитів банку, тобто позикових коштів.

У власні оборотні кошти підприємства включають не тільки прибуток, але й постійну мінімальну заборгованість робітникам



та службовцям по заробітній платі, по внесках в бюджет засобів соціального страхування, платежі на оплату майбутніх відпусток та інше, тобто прирівнювані до них засоби.

Крім цього, до оборотних коштів підприємства відноситься кредиторська заборгованість постачальників, фінансових організацій і по розрахунках з покупцями.

Наявність оборотних коштів на підприємствах місцевої промисловості Харківської області характеризується даними таблиці.

Джерела формування оборотних коштів

| Показники                                             | На 1.І. 1969 р.    |                   | На 1.І. 1970 р.    |                   |
|-------------------------------------------------------|--------------------|-------------------|--------------------|-------------------|
|                                                       | сума,<br>тис. крб. | питома<br>вага, % | сума,<br>тис. крб. | питома<br>вага, % |
| Власні й прирівнювані до них оборотні кошти . . . . . | 3935               | 69,1              | 4146               | 69,5              |
| Кредити банку . . . . .                               | 939                | 16,5              | 927                | 15,5              |
| Кредиторська заборгованість . . .                     | 819                | 14,4              | 894                | 15,0              |
| Всього . . . . .                                      | 5693               | 100,0             | 5967               | 100,0             |

Як бачимо, власні й прирівнювані до них оборотні кошти зросли відповідно на 211 і 75 тис. крб. Це сталося внаслідок того, що підприємства місцевої промисловості збільшили випуск товарної продукції на 1283 тис. крб. понад план, що потребувало додаткового залучення певної частини оборотних коштів. При цьому якість виготовленої продукції поліпшилась, відновився її асортимент.

Для безперервної діяльності підприємств залучалися кредити Держбанку. Однак потреба в них зменшилась за 1969 р. на 12 тис. крб. Це відбулося у зв'язку з зменшенням на підприємствах товарів, відпущених на суму 117 тис. крб.

Важливе значення має збереження власних коштів, що позитивно впливає на платоспроможність підприємств. На підприємствах місцевої промисловості Харкова і області збереження оборотних коштів на 1 січня 1970 р. було порушено, тобто на підприємствах не вистачало власних оборотних коштів в сумі 244 тис. крб., за нормативами 4390 тис. крб. фактична наявність складала 4146 тис. крб.

Основною причиною втрати власних оборотних коштів була переплата в бюджет вільного залишку прибутку і плати за фонди.

Таким чином, оборотні кошти підприємств місцевої промисловості складаються з власних і позикових. Завдання полягає



в тому, щоб підприємства зберігали свої власні оборотні кошти, а додаткові потреби в грошових ресурсах покривали за рахунок банківського кредиту. Поеднання власних і позикових коштів забезпечує найбільш ефективну роботу підприємств місцевої промисловості.

## ОБОРОТНІ КОШТИ І ПРИБУТОК ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

*В. М. Кошель*

Суспільна власність на засоби виробництва дає змогу найбільш раціонально використовувати матеріальні, трудові та грошові ресурси.

У розпорядженні промислових підприємств знаходиться найважливіша частина національного багатства країни — виробничі фонди, в тому числі оборотні кошти, сума яких за станом на 1 січня 1969 р. становила 68,7 млрд. крб.

При плануванні величини приросту нормативів діючих підприємств враховується, що оборотні кошти мають декілька джерел формування. У нових умовах планування та економічного стимулювання основні джерела такі: прибуток, стійкі пасиви (мінімальна заборгованість по заробітній платі та соціальне страхування і т. д.), а також позикові кошти, що виступають у вигляді кредитів банку, яким в теперішній час приділяється особлива увага як джерелу формування оборотних коштів і відшкодування їх нестачі. В деяких випадках поповнення оборотних коштів може бути здійснене за рахунок одержання визначених сум від вищестоящої організації в порядку перерозподілу оборотних коштів між підприємствами одного й того самого міністерства.

І, нарешті, якщо при збільшенні обсягу виробництва вищезазначених ресурсів недостатньо для доведення власних оборотних коштів до рівня, який забезпечив би потреби виробництва і реалізації продукції, то з цією метою можуть бути використані кошти державного бюджету, що повинні бути передбачені у фінансовому плані підприємства.

У нових умовах роботи промисловості відшкодування нестачі власних оборотних коштів, яка виникатиме з вини самих підприємств, за рахунок бюджетних асигнувань припинено.

Одним з важливих власних джерел формування коштів є прибуток, частина якого при розподілі передбачається у фінансовому плані. Так, у 1969 р. на Харківському 8-му ДПЗ з загальної суми прибутку — 7 млн. крб. на поповнення оборотних коштів направлено 477 тис. крб., або 6,7%, на велозаводі — 434 тис. крб., або 1,4% усього прибутку. Такий процес пояснюється тим, що на даних заводах розширився обсяг виробництва і реалізації



продукції, а це вимагає відповідного збільшення виробничих запасів товарно-матеріальних цінностей, а значить і оборотних коштів.

Поряд з цим для забезпечення виробництва необхідними грошовими ресурсами слід систематично прискорювати оборотність оборотних коштів і з меншою їх сумою забезпечувати безперервний процес виробництва. Для цього на підприємствах є численні резерви, на використання яких спрямовані рішення грудневого (1969 р.) Пленуму ЦК КПРС, а також Лист ЦК КПРС, Ради Міністрів СРСР, ВЦРПС та ЦК ВЛКСМ про поліпшення використання резервів виробництва і посилення режиму економії.

При плануванні прибутку на поповнення оборотних коштів треба враховувати результати прискорення оборотності оборотних коштів і домагатися звільнення грошових ресурсів з обігу і тільки в тому випадку, коли при прискоренні оборотності коштів їх недостатньо для забезпечення процесу виробництва, планувати частину прибутку в оборотні кошти. Прискорення оборотності оборотних коштів веде до зменшення відрахувань прибутку на їх поповнення, і держава одержує більшу можливість використовувати нагромадження для інших потреб господарства, наприклад, для розширення капіталовкладень.

Відповідно до Положення про державне соціалістичне підприємство на поповнення власних оборотних коштів можуть бути використані грошові ресурси в порядку перерозподілу в межах відповідної галузі. Однак, як нам здається, це не кращий спосіб забезпечення грошовими ресурсами потреб підприємств, бо він не тільки не сприяє ефективному використанню власних оборотних коштів на кожному підприємстві, а зменшує піклування про їх цілість, в результаті чого деякі підприємства допускають збитки, іммобілізацію оборотних коштів в капітальні витрати і т. д. Було б доцільно до цього джерела прибігати лише в тому випадку, коли нестача оборотних коштів сталася не з вини підприємства.

З другого боку, прибуток є джерелом відшкодування нестачі власних оборотних коштів. Відомо, що згідно з постановою ЦК КПРС, Ради Міністрів СРСР від 4 жовтня 1965 р. «Про вдосконалення планування і посилення економічного стимулювання промислового виробництва» в нових умовах роботи підприємства, які не виконали плану прибутку з власної вини і не зберегли власних оборотних коштів, зобов'язані відшкодувати нестачу шляхом проведення організаційно-технічних заходів, що забезпечили б одержання надпланового прибутку в наступні періоди, а в окремих випадках також за рахунок тимчасового (до двох років) зниження відрахувань від прибутків у фонд підприємства в розмірі до 30%. Держбанк надає підприємствам кредити строком до двох років для тимчасового поповнення нестачі власних оборотних коштів під їх зобов'язання про здійснен-



ня конкретних заходів, що мають забезпечити в цей період поповнення допущеної нестачі.

Таким чином, оборотні кошти безпосередньо пов'язані з прибутком. Зміна прибутку відповідно впливає на величину власних оборотних коштів, а її розподіл в нових умовах є важливим джерелом для збільшення оборотних коштів і забезпечення безперервного процесу виробництва і реалізації продукції.

## АНАЛІЗ ПРИБУТКУ ВІД РЕАЛІЗАЦІЇ

*М. С. Марченко*

Прибуток — один з головних показників економічної ефективності виробництва, основне джерело його розширеного відтворення, економічного стимулювання колективу працівників і утворення централізованих державних фондів.

Держава заінтересована в тому, щоб постійно збільшувався прибуток не тільки за рахунок зниження собівартості, але і завдяки збільшенню кількості вироблюваної продукції, розширенню і оновленню її асортименту, поліпшенню якості.

У 1969 р. прибуток у промисловості зріс на 10% у порівнянні з попереднім роком. Прибуток в народному господарстві в 1970 р. дорівнюватиме 77,3 млрд. крб., тобто на 9% більше, ніж в 1969 р. Аналізуючи прибуток підприємства, слід розрізняти:

а) прибуток від реалізації товарної продукції, що вираховується як різниця між оптовими цінами підприємства і повною собівартістю реалізованої продукції;

б) прибуток від іншої реалізації;

в) позареалізаційні результати, що позначаються безпосередньо на прибутках і збитках.

Кінцевий результат підприємства — балансовий прибуток являє собою алгебраїчну суму всіх цих складових частин.

Найбільш значну частину балансового прибутку становить прибуток від реалізації товарної продукції, тому в статті розглядається аналіз лише цієї складової частини балансового прибутку. Необхідність методики аналізу прибутку від реалізації зумовлена ще й тим, що за останні роки в звітності про реалізацію внесено значні зміни.

На величину прибутку впливає багато факторів. Деякі з них не залежать від зусиль колективу підприємства (наприклад, в загально-державному масштабі змінюються ціни на матеріали, продукцію, тарифи на перевозки, електроенергію і т. п.). Інші характеризують трудові зусилля працівників і ефективність використання ними виробничих ресурсів. У процесі аналізу прибутку треба виявити вплив як тих, так і других факторів.



Виконання плану прибутку від реалізації залежить від таких основних факторів:

- а) виконання плану реалізації продукції;
- б) зміни фабрично-заводської собівартості продукції;
- в) зміни позавиробничих затрат;
- г) зміни оптових цін на продукцію;
- д) зміни якості і асортименту реалізованої продукції.

Розглянемо вплив цих факторів на прибуток на прикладі Харківського заводу «Світло шахтаря», для чого скористаємося звітом заводу за 1969 рік.

**Реалізація продукції за 1969 р. Харківського заводу «Світло шахтаря»  
в тис. крб.**

| Показники                                 | За затвердженням планом | За планом на фактично реалізовану продукцію | За звітом |
|-------------------------------------------|-------------------------|---------------------------------------------|-----------|
| Фабрично-заводська собівартість . . . . . | 43939                   | 43852                                       | 43844     |
| Позавиробничі витрати . . . . .           | 2246                    | 2241                                        | 2222      |
| Повна собівартість . . . . .              | 46185                   | 46093                                       | 46066     |
| Виручка від реалізації . . . . .          | 51600                   | 51696                                       | 51696     |
| Прибуток . . . . .                        | 5415                    | 5603                                        | 5630      |

У 1969 р. завод одержав 215 тис. крб. надпланового прибутку, план по реалізації був виконаний на 100,2%. Коефіцієнт виконання плану реалізації —  $1,002 \left( \frac{51696}{51600} \right)$ .

Вплив обсягу реалізації на прибуток розраховується шляхом множення проценту перевиконання або недовиконання плану по реалізації на плановий прибуток:

$$\frac{5415 \cdot 0,2}{100} = 10,8 \text{ тис. крб.}$$

Зниження собівартості продукції дало змогу збільшити прибуток на 8 тис. крб.

$$(43\,852 - 43\,844 = 8)$$

Повна собівартість продукції складається з фабрично-заводської і позавиробничих затрат.

Позавиробничі затрати в звітному році зменшились на 19 тис. крб., на цю ж суму знизилась і собівартість продукції

$$(2241 - 2222 = 19).$$

Вплив зміни цін на продукцію вираховується як різниця між виручкою від реалізації в діючих і планових цінах. Як свідчать звітні дані в 1969 р. ціни на продукцію не змінювались, тому цей фактор впливу на прибуток не мав.



Нарешті, щоб виявити вплив структури і якості продукції на прибуток, можна зробити такі розрахунки:

знаходять суму прибутку при фактичному обсягу і плановій структурі продукції:

$$(5415 \times 1,002 = 5425).$$

Цей показник зіставляють з сумою прибутку при фактичному обсягу і фактичній структурі продукції (5603). Різниця між цими показниками і характеризуватиме вплив на прибуток якості і асортименту продукції:

$$(5603 - 5425 = 178).$$

Вплив цього фактора можна встановити і сальдовим методом. Суть даного методу полягає в тому, що знаходиться різниця між сумою відхилень фактичного прибутку від планового і загальним впливом на прибуток всіх інших факторів. Покажемо наведені розрахунки в узагальненому вигляді:

|                      |      |
|----------------------|------|
| Плановий прибуток    | 5415 |
| Фактичний прибуток   | 5630 |
| Надплановий прибуток | 215  |

В тому числі одержано додаткового прибутку за рахунок:

- а) зміни цін на продукцію;
- б) зростання обсягу реалізації 10;
- в) зниження фабрично-заводської собівартості продукції 8;
- г) надпланового зниження позавиробничих затрат 19;
- д) зміни структури і якості реалізованої продукції 178.

Аналогічно провадиться аналіз прибутку порівняно з попередніми роками.

## ПРО КЛАСИФІКАЦІЮ ВИТРАТ ЧАСУ В БЮДЖЕТИ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ВИЩОЇ ШКОЛИ

*З. Житницький, В. Співакова*

Питання підвищення ефективності праці вчених привертає все більшу увагу. І це цілком закономірно. Наука в наші дні, коли відбувається величезна науково-технічна революція, є сферою діяльності людей, яка найбільш швидко розвивається. Тільки за останні сім років кількість наукових працівників в СРСР зросла більш як вдвічі і перевищує нині 870 тисяч чоловік [4, 6]. Результати праці вчених все помітніше впливають на всі сторони матеріального і духовного життя суспільства.

Тому необхідно, щоб кожний вчений працював з максимальною «віддачею». Які ж шляхи досягнення цього?



Продуктивність праці вченого, як відзначалося у передовій статті газети «Правда» [2], у великій мірі залежить від нього самого: його організованості, зібраності, цілеспрямованості, вміння володіти здобутими фактами, аналізувати їх, узагальнювати, приходити до обґрунтованих висновків. Разом з тим вказувалось і на необхідність в кожній науковій установі створювати такі сприятливі умови, які б допомагали вченим виявляти свої здібності. Це вимагає, насамперед, послідовного запровадження наукової організації праці і доцільного використання часу наукових працівників.

Ці питання набувають все більшої ваги і в житті вищої школи. Саме тому останнім часом посилилась увага до вивчення бюджету часу її науково-педагогічних працівників. Успішне проведення такого вивчення потребує розв'язання ряду методологічних і організаційних питань. Серед них особливе значення має встановлення обґрунтованої класифікації витрат часу в залежності від характеру його використання. Перш за все треба чітко розмежувати робочий і позаробочий час. Для бюджету часу вчених не підходять визначення, за якими робочий час — це час обмежений рамками робочого дня, на протязі якого людина зайнята суспільно обов'язковою працею безпосередньо на своєму робочому місці [3, 53]. Праця вченого має творчий характер і не може бути точно регламентованою. Його робота не обмежується перебуванням тільки у вузі. Вона продовжується і дома, причому не тільки в робочі, але і у вихідні дні. Тому для наукових працівників до робочого часу слід віднести весь час, що присвячується науково-дослідній і учбовій роботі.

За даними обстеження, проведеного в Харківському університеті, середня тривалість робочого дня в розрахунку на одного чоловіка в робочі дні тижня становить 9 год. 7 хв., а у неділю — 4 год. 18 хв. Справедливість цих даних підтверджується результатами обстежень в інших вузах. Так, за даними Пермського медичного інституту, тривалість роботи в будні дні становить 9,4—9,5 годин [1, 171].

Щоб проаналізувати, як же використовується цей час, доцільно встановити таку класифікацію окремих його елементів.

Загальний фонд робочого часу поділяється на: а) час, затрачений на науково-дослідну роботу і б) час виконання учбової роботи. Всередині кожної з цих груп слід виділити окремі важливіші заняття. Так, у фонді науково-дослідної роботи слід виділити:

1. Збирання і вивчення матеріалів по темі.
2. Проведення експериментальної роботи.
3. Розрахунки і обробка одержаних даних.
4. Написання звітів, статей, монографій і т. ін.
5. Участь у наукових конференціях.
6. Керівництво аспірантами.



7. Рецензування наукових робіт.
8. Керівництво науковою роботою студентів.
9. Участь в засіданнях Вченої ради і кафедри.
10. Наради з наукової роботи.
11. Науково-організаційна робота.
12. Інші види занять науковою роботою.

Класифікація витрат часу на учбово-педагогічну роботу може бути такою:

1. Лекції.
2. Семінари, лабораторні й практичні заняття.
3. Консультації.
4. Керівництво курсовими роботами.
5. Перевірка контрольних робіт.
6. Заліки і екзамени.
7. Керівництво дипломниками.
8. Керівництво учбовою і виробничою практикою.
9. Виконання учбово-методичних доручень.
10. Наради з учбової роботи.
11. Виховна робота з студентами.
12. Підготовка до учбових занять.
13. Інші види учбової роботи.

Аналіз бюджету часу не можна обмежувати вивченням робочого часу. Ефективність праці вченого значною мірою залежить і від того, як розподілятиметься його позаробочий час.

У складі його слід виділити:

1. Час пересування до місця роботи і назад.
2. Фізіологічні потреби, в тому числі: а) сон, б) прийняття їжі, в) догляд за собою.
3. Домашня праця, в тому числі: а) час на покупки, б) виготовлення їжі, в) догляд за дітьми, г) інші види домашньої праці.
4. Вільний час, в тому числі: а) виконання громадських доручень, б) читання газет і журналів, в) читання художньої літератури, г) розваги, д) заняття фізкультурою і спортом, е) інший вільний час.

Одержані за такою класифікацією дані дають можливість досить повно охарактеризувати «середній» день вузівського працівника. Ці дані за робочі і вихідний день наведені в таблиці. (див. стор. 89).

Аналіз загальних результатів вивчення бюджету часу науково-педагогічних кадрів дає уявлення не тільки про те, як насичений їх трудовий день, але і про резерви підвищення ефективності використання часу. Наведемо один приклад. У середньому в одного викладача участь в засіданнях з наукової і учбової роботи займає 26 хвилин на день. Це означає, що протягом учбового року на участь у засіданнях він витрачає понад 2,5 тижня.



Наукова організація вивчення бюджету часу і його глибокий аналіз повинні стати важливим фактором дальшого поліпшен-

|                                                                 | Робочий день   |                       | Вихідний день  |                       |
|-----------------------------------------------------------------|----------------|-----------------------|----------------|-----------------------|
|                                                                 | Годин, хвилин  | У % до добового фонду | Годин, хвилин  | У % до добового фонду |
| <b>ДОВОБИЙ ФОНД ЧАСУ</b>                                        | 24 год. 00 хв. | 100,0                 | 24 год. 00 хв. | 100,0                 |
| <b>I. Робочий час</b>                                           | 9 год. 07 хв.  | 37,9                  | 4 год. 18 хв.  | 17,8                  |
| 1) Науково-дослідна робота                                      | 4 год. 00 хв.  | 16,7                  | 2 год. 25 хв.  | 10,1                  |
| В тому числі:                                                   |                |                       |                |                       |
| а) Збирання і вивчення матеріалів по темі                       | 1 год. 11 хв.  | 4,9                   | 59 хв.         | 4,1                   |
| б) Проведення експериментальної роботи і обробка даних          | 33 хв.         | 2,3                   | 6 хв.          | 0,4                   |
| в) Написання звітів, статей, монографій                         | 1 год. 09 хв.  | 4,8                   | 1 год. 11 хв.  | 4,9                   |
| г) Керівництво аспірантами                                      | 11 хв.         | 0,8                   | 3 хв.          | 0,2                   |
| д) Керівництво науковою роботою студентів                       | 15 хв.         | 1,0                   | —              | —                     |
| е) Участь у нарадах з наукової роботи                           | 19 хв.         | 1,3                   | —              | —                     |
| ж) Науково-організаційна робота                                 | 9 хв.          | 0,6                   | —              | —                     |
| 2) Учбова робота                                                | 5 год. 07 хв.  | 21,2                  | 1 год. 53 хв.  | 7,7                   |
| В тому числі:                                                   |                |                       |                |                       |
| а) Лекції                                                       | 49 хв.         | 3,4                   | —              | —                     |
| б) Семінари, лабораторні й практичні заняття                    | 1 год. 04 хв.  | 4,5                   | —              | —                     |
| в) Керівництво курсовими роботами і перевірка контрольних робіт | 28 хв.         | 1,9                   | 17 хв.         | 1,2                   |
| г) Керівництво дипломниками                                     | 42 хв.         | 2,9                   | 5 хв.          | 0,4                   |
| д) Участь у нарадах з учбової роботи                            | 7 хв.          | 0,5                   | —              | —                     |
| е) Підготовка до учбових занять                                 | 1 год. 32 хв.  | 6,4                   | 1 год. 25 хв.  | 5,9                   |
| <b>II. Позаробочий час</b>                                      | 14 год. 53 хв. | 62,1                  | 19 год. 42 хв. | 82,2                  |
| 1) Пересування до місця роботи і назад                          | 1 год. 11 хв.  | 4,9                   | 7 хв.          | 0,5                   |
| 2) Фізіологічні потреби                                         | 8 год. 51 хв.  | 37,0                  | 9 год. 45 хв.  | 40,7                  |
| 3) Домашня праця                                                | 1 год. 59 хв.  | 8,2                   | 4 год. 04 хв.  | 17,0                  |
| 4) Вільний час                                                  | 2 год. 5 хв.   | 12,0                  | 5 год. 46 хв.  | 24,0                  |

Примітка. У таблиці виділено лише заняття, що мають найбільшу питому вагу в загальному фонді часу.



ня умов, що забезпечуватимуть продуктивну роботу вузівських працівників.

## ЛІТЕРАТУРА

1. И. И. Казаков. Опыт изучения бюджета времени преподавателей. «Труды ин-та эконом.», т. 80, вып. 4, 1967.
2. «Правда», 28 грудня 1968 р.
3. М. И. Скаржинский. Труд в непроизводственной сфере. «Мысль», М., 1968.
4. «Экономическая газета», № 5, 1970 г.

## ДЕЯКІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ ОПТОВОЇ ТОРГІВЛІ ЗАСОБАМИ ВИРОБНИЦТВА В УМОВАХ ГОСПОДАРСЬКОЇ РЕФОРМИ

К. Г. Данієлі

Успішне розв'язання загального завдання, пов'язаного з удосконаленням «форм і методів господарювання» [1, 79], у значній мірі залежить від ефективності планомірної організації процесу обігу засобів виробництва. І це природно, бо у сфері обігу засобів виробництва «стикаються» економічні інтереси основних агентів товарного обміну — соціалістичних підприємств. Останні є вихідним пунктом всіх процесів обігу: з одного боку, вони — оптові покупці значної частини суспільного продукту (частка продуктивного споживання в суспільному продукті, за міжгалузевим балансом 1966 р., становила 54,4% [4, 112], а з другого, — оптові продавці. Обсяг товарообороту засобів виробництва займає тепер 60% сфери обігу [6, 6]. Кількісне розширення і якісне ускладнення виробництва та споживання об'єктивно вимагають зміни форм і методів реалізації засобів виробництва. Розв'язання цієї проблеми має підготувати поступовий перехід до планового розділу устаткування, матеріалів і напівфабрикатів шляхом оптової торгівлі [1, 218].

Важливим є виникнення і розширення практики дрібнооптової торгівлі засобами виробництва. Протягом 1966—1968 рр. в нашій країні реалізація засобів виробництва через дрібнооптові магазини зросла в 9 раз, а кількість магазинів — більше ніж в 13 раз [5, 16]. Об'єктивна необхідність широкого розвитку дрібнооптової торгівлі зумовлена значним попитом абсолютної більшості підприємств<sup>1</sup> на дрібні партії товарів виробничо-технічного призначення і неможливістю задовольнити цей попит з баз складів територіальних органів постачання.

<sup>1</sup> Так, понад 60% підприємств, установ науково-дослідних і проектно-технологічних інститутів споживають засоби виробництва і предмети праці дрібними партіями [див. 2, 92].



У першому кварталі 1970 р. в Донецькому територіальному управлінні матеріально-технічного постачання налічувалося 28 дрібнооптових магазинів. Загальний обсяг дрібнооптового товарообороту на цей час досяг майже 11,5 млн. крб. Виконання плану товарообороту за видами реалізації відбиває таблиця<sup>1</sup>.

| Реалізація товарів                                          | Сума в цінах реалізації, тис. крб. | Питома вага в товарообороті |
|-------------------------------------------------------------|------------------------------------|-----------------------------|
| За лімітами . . . . .                                       | 3920                               | 34,2                        |
| Закуплених в децентралізованому порядку . . . . .           | 6167                               | 53,8                        |
| Одержаних від постачальників для вільного продажу . . . . . | 131                                | 1,1                         |
| Прийнятих на комісію . . . . .                              | 1248                               | 10,9                        |
| Всього . . . . .                                            | 11466                              | 100                         |

Як бачимо, значну частину дрібнооптового товарообороту становить продаж засобів і предметів праці за лімітами (фондами) — 34,2%. У цьому випадку магазини здійснюють так званий «натуральний» розподіл засобів виробництва, що, по суті, зводить до нуля значення торгівлі. Остання існує тільки по формі. Реалізація через дрібнооптову мережу завершує економічний оборот засобів виробництва, означає їх перехід у сферу продуктивного споживання. Через це магазини можуть із збільшенням локального промислового попиту на ті чи інші засоби виробництва ставити питання перед вищестоящими органами матеріально-технічного постачання про зміну механізму реалізації, що сприятиме поступовому усуненню «лімітної системи», а в кінцевому підсумку стане важливою умовою розширення товарно-грошових відносин у сфері реалізації засобів виробництва.

Аналіз господарської діяльності дрібнооптових магазинів показує, що основна частина їхнього товарообороту (64,7%, див. таблицю) покривалась у першому кварталі 1970 р. за рахунок децентралізованих закупок; а також внаслідок залучення до товарообороту надлишкових і невикористованих матеріалів та обладнання. Магазини досі не мають стабільного асортименту продукції, що реалізується. Це стримує розвиток дрібнооптової торгівлі. Тому слід погодитись з точкою зору ряду економістів про те, що засоби і предмети праці, закуплені в децентралізованому порядку, а також прийняті на комісію, не можуть бути основним джерелом покриття товарообороту дрібнооптових магазинів [3,

<sup>1</sup> Дані із звіту про фінансово-господарську діяльність контори «Донецькомобресурси» за I квартал 1970 р.



37]. Таким джерелом повинні бути товари, що виділяються у плановому порядку з урахуванням платоспроможного попиту підприємств-споживачів. З 1969 р. уже здійснюється безфондова реалізація товарів 2500 найменувань [6, 70] для підприємств і будов.

Однак проблема повністю ще не розв'язана. Виходячи з цього, слід було б уже тепер передати дрібнооптовим магазинам реалізацію тих засобів виробництва, які розподіляються за фондами, а споживаються у невеликій кількості (нижче транзитних норм). Це б сприяло концентруванню функцій реалізації засобів виробництва, а також дало б можливість підприємствам, що споживають товари виробничо-технічного призначення невеликими партіями, звертатись за ними в одне місце.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Матеріали XXIII з'їзду КПРС. Політвидав України, К., 1966.
2. Матеріально-технічне снабжение, 1967, № 3.
3. Матеріально-технічне снабжение, 1970, № 1.
4. Народное хозяйство СССР в 1967 году. «Статистика», М., 1968.
5. Некоторые проблемы совершенствования материально-технического снабжения. «Экономика», М., 1970.
6. Совершенствовать материально-техническое снабжение. «Знание», М., 1969.

### В. І. ЛЕНІН І СОЦІАЛІСТИЧНА ІНДУСТРІАЛІЗАЦІЯ УКРАЇНИ (РЕЦЕНЗІЯ)

*С. І. Крандієвський*

Готуючись гідно зустріти знаменну історичну дату — 100-річчя з дня народження В. І. Леніна, українські вчені створили цілий ряд капітальних наукових праць, що являють собою глибокі й всебічні дослідження окремих проблем ленінської наукової спадщини. До їх числа належить колективна монографія, яка нещодавно вийшла, присвячена ленінському плану соціалістичної індустріалізації та його здійсненню на Україні<sup>1</sup>. Ця праця українських авторів, підготовлена за ініціативою інституту економіки Академії наук УРСР, безумовно, являє собою значний внесок у радянську історико-економічну літературу. У ній висвітлюються в теоретичному й історичному аспекті найважливіші проблеми соціалістичної індустріалізації СРСР і зокрема України.

<sup>1</sup> Ленінський план соціалістичної індустріалізації та його здійснення на Україні. «Наукова думка», Київ, 1969, стор. 316. Редколегія — С. М. Ямпольський (відповідальний редактор), П. І. Багрій, Т. І. Дерев'янкін, М. С. Қалита, С. В. Кульчицький (відповідальний секретар), П. О. Хромов.



На основі ретельного вивчення ленінських праць, а також використання багатющого фактичного матеріалу, архівних джерел, рішень Комуністичної партії і Радянського уряду в монографії розкривається велична картина реалізації ленінського плану соціалістичної індустріалізації, перетворення Української РСР в могутню високорозвинену в техніко-економічному відношенні державу, яка далеко випереджає за своїми основними показниками багато країн капіталістичного світу.

Головна позитивна якість книги в тому, що всі ці досягнення розглядаються і аналізуються у найтіснішому і безпосередньому зв'язку з реалізацією ленінського плану індустріалізації в межах всього Радянського Союзу, на основі непорушної віковичної дружби і співробітництва всіх народів нашої країни, при керівництві Комуністичної партії соціалістичним будівництвом. Дуже цінним є також те, що в монографії деякі питання, пов'язані з порушеними проблемами, висвітлюються по-новому, здійснена спроба використати нові матеріали, щоб заповнити прогалини в даній проблематиці чи поставити такі питання, які майже не висувалися або зовсім недостатньо розроблялися в цій галузі. Це, зокрема, особливості промислового перевороту в Росії, проблема джерел для фінансування соціалістичної індустріалізації в СРСР, питання індустріалізації західноукраїнських земель, докорінні зміни в соціальній структурі радянського суспільства, співробітництво і взаємодопомога соціалістичних націй у процесі індустріалізації країни тощо.

Книга починається з характеристики індустріального розвитку дореволюційної Росії, причому тут досить докладно розглядаються особливості промислового перевороту в Росії, незавершеність процесу капіталістичної індустріалізації та індустріально-технічна залежність країни від розвинутих капіталістичних країн, підкреслюється, що «це зовсім не дає підстави твердити (як це донедавна спостерігалось в нашій літературі), що залежність Росії нібито мала напівколоніальний характер» (стор. 58).

Такий «історичний вступ» цілком виправданий, бо він дозволяє читачеві порівняти і з'ясувати особливості, рівень, темпи і конкретні історичні та економічні умови, в яких відбувався індустріальний розвиток у дожовтневий і пожовтневий періоди історії нашої країни. Якщо індустріалізація в Росії стримувалась пануванням приватної власності на засоби виробництва, техніко-економічною відсталістю країни, періодичними кризами, руйнівними війнами, низькою продуктивністю праці, залежністю від іноземного капіталу, то в СРСР, де утвердилася соціалістична власність на засоби виробництва, була ліквідована експлуатація людини людиною і вільна праця стала справою доблесті і героїства, де діє невластивий капіталізму закон пропорціонального, планомірного розвитку народного господарства і в результаті перемоги Великої Жовтневої революції було відкрито широкий простір для



розвитку продуктивних сил — соціалістична індустріалізація в короткі строки дозволила перетворити нашу країну з відсталої в техніко-економічному відношенні в передову індустріальну державу, зміцнити її обороноздатність, здійснити соціалістичну перебудову сільського господарства.

Багато уваги автори книги приділяють детальному показові ленінського плану соціалістичної індустріалізації. Наводячи в тексті численні висловлювання В. І. Леніна з даного питання, уривки з його праць, доповідей, автори підкреслюють величезне, вирішальне значення індустріалізації країни і насамперед швидкого розвитку важкої промисловості для успішної побудови соціалістичного суспільства. Ленін писав: «Справжньою і єдиною базою для зміцнення ресурсів, для створення соціалістичного суспільства є одна і тільки одна — це велика промисловість». (Твори, т. 32, стор. 373). В. І. Ленін неодноразово й переконливо підкреслював не тільки історичне значення індустріалізації для перемоги соціалізму в СРСР, а й вказував на її передумови, можливості, строки і темпи.

У монографії підкреслюється, що згідно з ленінським вченням, «соціалістична індустріалізація являє собою єдиний процес для всіх частин країни з передбаченням своєрідності промислового розвитку республік і окремих районів у відповідності з їх соціально-економічними, природними і національними особливостями. Причому головна увага зверталась на необхідність особливо швидких темпів зростання промисловості найвідсталіших окраїн і районів колишньої царської Росії» (стор. 70).

Значне місце в книзі відводиться показові процесу соціалістичної індустріалізації та його наслідків на Україні. Під керівництвом Комуністичної партії трудящі України добилися величезних успіхів у галузі форсованого піднесення соціалістичної економіки, в розвитку кам'яновугільної промисловості, металургії, машинобудування, хімічної індустрії, електроенергетики. Ленінський план електрифікації країни та його успішне здійснення на Україні створило сприятливі умови для дальшого прогресу соціалістичної економіки. Відомо, що В. І. Ленін брав безпосередню участь в організації підготовчих робіт по будівництву Дніпрогесу.

У кінці книги наводиться різноманітний статистичний матеріал, що ілюструє хід індустріалізації на Україні, а саме: темпи зростання валової продукції промисловості УРСР, галузева структура промисловості, обсяг капітального будівництва в ці роки, динаміка споживання електроенергії, зміни в структурі промисловості західних областей України тощо.

Багатий конкретний матеріал монографії дозволяє зробити висновок про те, що завдяки успіхам технічної реконструкції народного господарства УРСР, впровадженню передової технології, зростанню економічної ефективності виробництва наша рес-



публіка зробила величезний внесок у справу зміцнення техніко-економічної незалежності СРСР, піднесення продуктивних сил, зміцнення обороноздатності, в справу підготовки кваліфікованих кадрів для народного господарства, забезпечення дальшого задоволення постійно зростаючих матеріальних і культурних потреб радянського народу.

У монографії є спеціальний розділ, в якому розглядається соціалістична індустріалізація західноукраїнських земель. Хоч вона почалася в 1940 р., але тільки після Великої Вітчизняної війни розгорнулася на повну силу. В історично короткі строки під керівництвом Комуністичної партії і Радянського уряду відсталі в економічному відношенні західноукраїнські землі перетворилися на високорозвинений район України, де значно підвищилася питома вага таких галузей промисловості, як машинобудування, металообробка, виробництво будівельних матеріалів, нафтова промисловість та ін.

Заключний розділ книги присвячено новим рисам індустріального розвитку Української РСР на сучасному етапі, де говориться, що «соціалістичне суспільне виробництво України, як і всього Радянського Союзу, швидко і безперервно розширюється у своєму обсязі та все більше розгалужується у своїх взаємозв'язках. Інтенсивно розширюється номенклатура продукції, виникають нові галузі промисловості, розвивається спеціалізація і комбінування виробництва. В сучасних умовах розвитку соціалістичного виробництва все більшого значення набуває вдосконалення й ефективне використання виробничо-технічного апарату промисловості» (стор. 290).

Книга написана хорошою літературною мовою, супроводиться цікавими ілюстраціями, хоч в тексті подекуди є окремі недоліки: так, дати промислового перевороту в Англії (стор. 9) не зовсім точні; незрозуміло, чому в передмові є нумерація розділів і параграфів, а в змісті їх нема, в монографії відсутні іменний покажчик і список літератури. Однак ці прорахунки не знижують тієї високої оцінки, на яку цілком заслуговує ця корисна і потрібна книга.

---



## ЗМІСТ

|                                                                                                                                                                            | стр. |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------|
| І. П. Гомозова. Стандартизація — найважливіша умова створення і вдосконалення спеціалізованого виробництва                                                                 | 3    |
| В. Й. Іванова. Організація ритмічної роботи в пресових цехах                                                                                                               | 7    |
| В. О. Смирнова. До питання про методи оцінки продукції, при розрахунку показників ефективності суспільного виробництва                                                     | 11   |
| А. Н. Мірер. Продуктивність праці та ефективність виробництва                                                                                                              | 14   |
| А. С. Коцюр. Про один спосіб вимірювання динаміки продуктивності праці                                                                                                     | 19   |
| Л. М. Катников. Удосконалення організації матеріального стимулювання праці на машинобудівних підприємствах                                                                 | 23   |
| В. В. Іванов, М. П. Матряшин, Л. Т. Моторний. Про методику побудови виробничої програми для підприємств з дрібносерійним або одиничним характером виробництва              | 26   |
| Ю. І. Терехов, В. Й. Любченко. Зростання продуктивності праці — важливий фактор збільшення продукції сільського господарства (На матеріалах колгоспів Харківської області) | 38   |
| Є. Г. Атаманіченко, Ю. Г. Цапенко. Деякі питання підвищення ефективності інтенсифікації в колгоспах Харківської області                                                    | 42   |
| Ю. І. Терехов, В. Л. Козлов. В. І. Ленін про значення інтенсифікації сільського господарства                                                                               | 44   |
| В. Ю. Матвіюк. Кореляційний аналіз рентабельності тваринництва                                                                                                             | 52   |
| А. Г. Литвиненко. Методика організації опитування при вивченні плінності робітників на промисловому підприємстві                                                           | 56   |
| С. Д. Біляцький. Шляхи зниження плінності кадрів                                                                                                                           | 59   |
| П. Я. Шумський. В. І. Ленін про соціалістичну дисципліну праці                                                                                                             | 65   |
| В. М. Мозжухіна. Підвищення заробітної плати — головний шлях зростання реальних доходів трудящих на сучасному етапі                                                        | 70   |
| А. О. Литвин. Взаємовідносини підприємств з бюджетом і деякі питання їх удосконалення                                                                                      | 74   |
| А. П. Прокопенко. Шляхи розширення короткострокового кредитування у будівництві                                                                                            | 77   |
| Ю. А. Хаджинов. Оборотні кошти і джерела їх формування в місцевій промисловості                                                                                            | 80   |
| В. М. Кошель. Оборотні кошти і прибуток промислових підприємств                                                                                                            | 82   |
| М. С. Марченко. Аналіз прибутку від реалізації                                                                                                                             | 84   |
| З. Житницький, В. Співакова. Про класифікацію витрат часу в бюджеті науково-педагогічних працівників вищої школи                                                           | 86   |
| К. Г. Данієлі. Деякі питання розвитку оптової торгівлі засобами виробництва в умовах господарської реформи                                                                 | 90   |
| С. І. Крандієвський. В. І. Ленін і соціалістична індустріалізація України (рецензія)                                                                                       | 92   |



2

day - 1  
23 4-1  
2/11/15 - 3